

Pumprová, Anna

Ohlasy bible, antických a středověkých autorů v textu Zbraslavské kroniky

Graeco-Latina Brunensia. 2014, vol. 19, iss. 2, pp. [81]-117

ISSN 1803-7402 (print); ISSN 2336-4424 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131950>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ANNA PUMPROVÁ

(OSTRAVSKÁ UNIVERZITA / UNIVERSITY OF OSTRAVA)

**OHLASY BIBLE, ANTICKÝCH A STŘEDOVĚKÝCH
AUTORŮ V TEXTU *ZBRASLAVSKÉ KRONIKY*
(Echoes of Scripture, Antique and Medieval Authors in the Text
of the *Chronica Aulae regiae*)**

The article examines results of the existing research on echoes of Scripture, antique and medieval authors in the text of the Chronica Aulae regiae, and presents new findings that resulted from the preparation of a modern critical edition of the work. The main attention is paid to the identification of written sources, from which the sentences, verses and their parts were received, as well as to the purpose, the borrowings have served, after they were put in the new context.

Key words: Czech-Latin literature; 14th century; *Chronica Aulae regiae* (the *Chronicle of Zbraslav*); Peter of Zittau; authorities; typology

Jedním ze základních úkonů textové kritiky a důležitým předpokladem relevantní literární i historické analýzy jakéhokoliv pramene je identifikace textů, v nichž autor či autoři studovaného díla nacházeli inspiraci pro ztvárnění zvolené látky, z nichž čerpali věty, verše nebo jejich části a zdobili jimi, popřípadě na nich stavěli své vlastní písemné výtvoř. Břímě tohoto úkolu spočívalo (a spočívá) především na bedrech editorů, překladatelů a komentátorů vydávaných spisů, přičemž nástroje, které měli ke studiu uvedené problematiky k dispozici, byly po dlouhou dobu dosti omezené: pokud zkoumané dílo neobsahovalo explicitní zmínky o (všech) citovaných spisech (což je obvyklé), byli vydavatelé a jejich spolupracovníci při určování ohlasů jiných textů odkázáni především na vlastní intuici a sečtělost, s jejichž pomocí mohli domnělá místa cizího původu vytipovat a následně dohledávat v konkordancích a dalších typech subsidií ke středověké literatuře,¹ eventuálně v edicích konkrétních písemných památek.

¹ Jejich základní přehled podává NECHUTOVÁ (2002: 32–38); dále lze doporučit publikaci zaměřenou přímo na problematiku určování zdrojů, BERLIOZ (1994).

Stejně tomu bylo i v případě *Zbraslavské kroniky*, jež v souladu s dobovým územ obsahuje jen velmi málo přímých odkazů na své literární zdroje. Velkou snahu o jejich určení vyvinul zejména Johann Loserth, který pořídil první novodobou edici díla.² Z jeho zjištění vycházela jen o málo mladší edice Josefa Emlera³ i pozdější překlady díla do národních jazyků, češtiny (k dispozici je jednak překlad Jana V. Nováka vytvořený ve spolupráci s Václavem Novotným,⁴ jednak revidovaný překlad Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka s poznámkami Zdeňka Fialy⁵) a němčiny (byl pořízen péčí Josefa Bujnocha a Stefana Albrechta⁶). Zvláště tvůrci novějšího českého překladu a autoři zbrusu nové německé jazykové verze *Zbraslavské kroniky* se přičinili o to, aby se zděděný aparát autorit rozšířil o nové údaje. Jednotlivé poznatky k této stránce díla přinesla také sekundární literatura (příspěvky Miloslava Švába⁷ a Bernharda Pabsta⁸) a moderní edice písemných památek, jejichž text ze *Zbraslavské kroniky* do značné míry vychází, básně *De omni statu mundi* (vydané Anežkou Vidmanovou)⁹ a *Kroniky Františka Pražského* (před časem znovu edičně zpřístupněné Janou Zachovou)¹⁰.

Zjištění jmenovaných odborníků lze shrnout následovně: 1/ Bylo konstatováno,¹¹ že zásadní vliv na slovní zásobu, frazeologii a sloh *Zbraslavské kroniky* měla bible a že početné citáty z Písma na některých místech (např. v oslavě Prahy I/63, v pláči *Zbraslavské síně nad smrtí Václava II. I/81*, v planktu nad smrtí Elišky Přemyslovny II/25) dosahují takové intenzity, že lze takové pasáže označit za (biblické) centony.¹² 2/ Projevená znalost antických *auctores* byla zhodnocena jakožto odpovídající běžné školní četbě.¹³ Bylo upozorněno¹⁴ na několik citátů a drobnějších ohlasů z děl Horatia

² LOSERTH (1875).

³ EMLER (1884: 3–337).

⁴ NOVÁK – NOVOTNÝ (1905).

⁵ HEŘMANSKÝ – MERTLÍK (1975²).

⁶ ALBRECHT (2014).

⁷ Srov. ŠVÁB (1978).

⁸ PABST (1994).

⁹ VIDMANOVÁ (1988); překlad VIDMANOVÁ (1990).

¹⁰ ZACHOVÁ (1998).

¹¹ Srov. ŠVÁB (1978: 42).

¹² Tuto terminologii užívá již druhý český překlad *Zbraslavské kroniky*, srov. HEŘMANSKÝ – MERTLÍK (1975).

¹³ Srov. ŠVÁB (1978: 43).

¹⁴ Není-li uvedeno jinak, jsou odkazy na příslušná místa součástí poznámkového aparátu překladu HEŘMANSKÉHO – MERTLÍKA (1975), přičemž velká část z nich byla převzata z edice Johanna LOSERTHA (1876).

(*Satirae, Epistulae, Carmina, Ars poetica*), Ovidia (*Epistulae ex Ponto, Tristia, Amores*), Vergilia (*Bucolica*) a Catonových Distich, po jedné výpůjčce bylo určeno ze Senekových Listů (*Epistulae*), z Phaetrových bajek, z Apuleiových *Metamorfóz*,¹⁵ z Boethiovy *Consolatio Philosophiae*,¹⁶ z Claudianova *In Eutropium* a z homérských veršů; u dvou posledních ohlasů bádání¹⁷ poukázalo na možnost, že se s nimi Petr Žitavský seznámil prostřednictvím jiných, středověkých děl: Claudianův verš měl znát z Alexandreidy Gualtera Castellionského, ohlas homérského verše, mj. citovaný Aristotelem, z *De regimine principum* Tomáše Akvinského. 3/ Z autorů křesťanských a středověkých byl ve *Zbraslavské kronice* identifikován verš z latinského rýmovaného Ezopa tzv. Anonyma z 12. století,¹⁸ obrat pocházející z *Poetria nova* Galfreda de Vino Salvo,¹⁹ jeden obrat Alcuinův a část verše z Theodulfovy procesní písně, jež se v Čechách zpívala na Květnou neděli,²⁰ dále jeden anonymní, ve středověku rozšířený verš²¹ a jedna aluze na *Kosmovu kroniku*. Větší počet nových odkazů na autory této kategorie je obsažen v poznámkovém aparátu německého překladu, kde ve vztahu k vlastnímu textu *Zbraslavské kroniky* figurují: Augustinova díla *De Civitate Dei* a *Confessiones*, Bonaventurovo *Itinerarium mentis in Deum*, *Arnobii Adversus Nationes*, *Regula Benedicti*, *Homiliae in evangelia* Řehoře Velikého, *Summa Theologiae* Tomáše Akvinského, spis *De assumptione beatae Mariae* Paschasia Radberta a *Super Porphyrium de V universalibus* Alberta Velikého.

V rámci přípravy nové edice *Zbraslavské kroniky*²² bylo nutno relevanci všech dosud uváděných odkazů prověřit a pokusit se o určení dalších vypůjčených míst z již identifikovaných zdrojů, popřípadě o nalezení dosud neznámých textů, které měly na stylizaci vydávaného díla průkazný vliv. Kromě tradičních pomůcek byly k tomuto účelu využity nástroje dostupné díky systému internetové komunikace, tedy především aplikace Google

¹⁵ ALBRECHT (2014: 649).

¹⁶ PABST (1994: 973).

¹⁷ K převzetí srov. ŠVÁB (1978: 42–45); možnou souvislost naznačil již PRAŽÁK (1938: 38, 42, pozn. 17, 18).

¹⁸ Určil ŠVÁB (1966: 89), srov. WALTHER (1963–1967: č. 6400).

¹⁹ Např. VIDMANOVÁ (1988: 92).

²⁰ VIDMANOVÁ (1988: 92).

²¹ ZACHOVÁ (1998: 67, pozn. 3) k verši *Nam quod consuescit, dum vult dimittere nescit*, odkazuje na WALTHER (1963–1967: 25291). Editorka sice uvádí, že se tato slova ve *Zbraslavské kronice* nenacházejí, nicméně v kapitole 109 čteme: *nam quod consuescit quis, post dimittere nescit*, srov. EMLER (1884: 178B).

²² Edice je připravována týmem editorů a komentátorů pod vedením prof. Libora Jana v rámci projektu GAČR *Zbraslavská kronika: kritická komentovaná edice* (projekt číslo P405/10/0425) a její vydání je plánováno v rámci řady *Scriptores MGH*.

Books²³ a elektronické databáze textů, k nimž mají registrovaní uživatelé z ČR přístup na adrese <http://litterae.phil.muni.cz/>. Objem zde (alespoň částečně) zpřístupněných textů latinských děl ze starověkého i středověkého období, v nichž je možno vyhledávat, mnohonásobně zvyšuje pravděpodobnost, že pokud zkoumaný autor do svého textu zapojoval pasáže z jiných písemných památek, které byly vydány tiskem, budou tyto prameny při vhodném způsobu pátrání, k němuž patří i nezbytná kapka štěstí v zadávání správných formulací, také nalezeny. S velkými výhodami této moderní metody identifikace autorit se ovšem pojí i velké riziko ohledně relevance nalézáných a uváděných ohlasů jiných děl v aparátu vydávaného díla: aby tyto odkazy měly co největší vypovídací hodnotu ve vztahu k autorovým znalostem a jeho práci s autoritami, je nutno bedlivě prověřovat, zda charakter shody mezi zkoumaným textem a jeho potenciálním zdrojem nasvědčuje tomu, že mezi nimi existuje úzký, v optimálním případě jedinečný vztah – oba texty se shodují takovým způsobem, že o závislosti jednoho místa na druhém (a současně na žádném jiném) není pochyb. Protože situace (s výjimkou biblických ohlasů) mnohdy nebyla zcela jednoznačná (shodná místa byla příliš krátká, objevovala se u většího počtu děl najednou), zohledňovala jsem jako další podpůrné kritérium relevance četnější výskyt ohlasů z jednoho zdroje (autora nebo díla) a podle možností také hledisko dostupnosti příslušného zdroje autorovi (např. zda jde o díla, jejichž četba byla ve středověku součástí výuky, zda jde o spisy se vztahem k cisterciáckému prostředí apod., v jednotlivých případech rovněž upozorňuji na možné zprostředkovatelské prameny). Do následujícího přehledu jsem zahrнула pouze nalezené ohlasy, jež se mi při uplatnění nastíněných kritérií jevily jako téměř jisté, na eventuelní nižší míru pravděpodobnosti u některých položek zvlášť upozorňuji, u většího počtu dokladů uvádím jen vybrané. Výsledky provedené identifikace literárních zdrojů *Zbraslavské kroniky* budou představeny ve třech oddílech.

1. Bible

Vzhledem k celkovému objemu biblických citátů v textu *Zbraslavské kroniky* se v následujícím přehledu omezím na souhrnné postřehy, vyplývající z jejich nového studia, a na doklady, které tato zjištění ilustrují. Navzdory skutečnosti, že klíčový vliv bible na stylizaci *Zbraslavské kroniky*

²³ Za upozornění na možnosti, které při studiu této problematiky skýtají Google Books, vděčím kolegovi dr. Dušanu Coufalovi.

již byl rozpoznán a že se ve dvou nejnovějších překladech²⁴ zřetelně zrcadlí tendence na ohlasy Písma náležitě upozorňovat, velké množství z nich ještě zůstalo nepovšimnuto a bude určeno teprve v připravované edici. Z hlediska kroniky jako celku se v rozmístění biblických ohlasů ukazuje jistý nepoměr: jejich frekvence je mnohem vyšší v části Petra Žitavského než v té, kterou třetí zbraslavský opat v generálním prologu připsal předchůdci Otovi Durynskému. Platí to zejména o kapitolách, které Petr Žitavský psal s větším odstupem od zpracovávané látky, a mohl v nich tak naplno rozvinout své literární postupy, tedy jednak v první části svého oddílu první knihy (kap. 52–115), barvitě popisující druhou půli života Václava II., neblahou situací v zemi v době interregna a nástup Lucemburků na český trůn, jednak v samostatných vložkách specifického charakteru, které na několika místech přerušují tok analistického líčení zbylých částí kroniky (v autorově závěti I/130, ve sbírce zbraslavských zázraků II/18, v planktu nad smrtí Elišky Přemyslovny II/25). V rámci těchto partií díla se poměrně často nacházejí více či méně rozsáhlé úseky, jež obsahují větší počet biblických citátů následujících v krátkém sledu za sebou.²⁵

Intenzivní zastoupení biblických ohlasů ve *Zbraslavské kronice* skýtá dobré podmínky pro zkoumání jejich funkce v novém textu. Petr Žitavský využíval Písmo jako zásobárnu vhodných slov, formulací i vět pro popis nejrůznějších jevů, skutků a pocitů, které chtěl zaznamenat. Biblické verše a jejich útržky zapojoval do svých souvětí podle potřeby, s užším i volnějším vztahem k jejich původnímu kontextu. Např. již zmíněná chvála Prahy, která je součástí oslavného líčení korunovace Václava II. českým králem (I/63), je sestavena z míst opěvujících Jeruzalém (Is 62, 6; 60, 4), dále pak Sión, Izrael (Bar 3, 24; Num 24, 6) a Boha samého (Ps 64, 12; 77, 6; Sir 36, 2.13), její součástí jsou však rovněž oslovení z prorockých výroků proti Tyru (Ez 26, 17) a Ninive (Soph 2, 15) a obraty z veršů majících původně spíše negativní, varovné nebo kárající vyznění (Lam 4, 21; Lc 13, 29). Podobně citát vyjadřující velikou radost tří králů z toho, že spatřili hvězdu označující přibytí narozeného Mesiáše, je jednou užít v negativní souvislosti pro vyjádření potěšení Jindřicha Korutanského z vraždy

²⁴ HEŘMANSKÝ – MERTLÍK (1975), ALBRECHT (2014).

²⁵ V Otově části stojí biblické citáty zpravidla osamocně a pouze na třech místech následují více než dva biblické citáty za sebou (kap. 11, 13 a 48), přičemž minimálně ve dvou případech je možno uvažovat o tom, že je tomu tak v pasážích doplněných jeho pokračovatelem (v kapitole 13 se citáty nacházejí v odstavci mezi dvěma veršovanými pasážemi; k tomu, že 48. kapitola mohla být Petrovou vsuvkou, srov. NOVOTNÝ (1905: XLV–XLVII). Ve stejně dlouhém úseku Petrova pokračování (kap. 52–89) lze takových míst napočítat ke třiceti (srov. zvláště v kap. 61–64, 73–74, 77, 79–84, 86–87, 89).

římského krále Alberta, jindy naopak v situaci blízké původnímu kontextu vystihuje nepopsatelnou radost cisterciáckých opatů ze shledání s Eliškou Přemyslovnou, které se podařilo překonat všechny útrapy a dostavit se v určený čas ke smluvené svatbě s Janem Lucemburským.²⁶

Navzdory tomu, co bylo právě řečeno, si byl Petr Žitavský dobře vědom skutečnosti, že citáty z Písma si i po zapojení do nového textu v myslích recipientů uchovávají silnou vazbu ke svému původnímu kontextu. Při líčení poct, kterých se dostalo Elišce Přemyslovně jako nastávající snaše římského krále, se zmiňuje o pláči pohnutých Čechů, kteří výjevu přihlíželi, a o vlastním rozpoložení praví, že se doslova vyplnilo, co dříve četl v evangeliu: „(Petr) vyšel ven a hořce zaplakal“ (Mt 26, 75). Ihned však dodává, že jeho slzy pramenily nikoliv ze zapření (rozumí tím Krista, jako tomu bylo u apoštola Petra), nýbrž z útěchy vyvolané příchodem princezny, a přirovnává svůj pláč k radostnému pláči starozákonního Josefa, jenž spatřil své bratry a uslyšel, že otec Jákob je živ a zdrav.²⁷ Rezonance biblického kontextu se proto Petr Žitavský na řadě míst *Zbraslavské kroniky* rozhodl využít k umocnění atmosféry popisovaného dění: Eliščino přivítání Jindřichem VII. v Heimbachu je prokládáno útržky veršů z Písně písní a ze 44. Žalmu (podle číslování Vulgáty), jehož tématem je královská svatba, v důsledku čehož se Přemyslovna jeví jako ztělesnění biblického ideálu nevěsty;²⁸ hluboký žal nad její smrtí opatovi pomáhají vyjádřit především slova Žalmů,

²⁶ Srov. Mt 2, 10: *Videntes autem stellam gavisus sunt gaudio magno valde*. ZK I/86, srov. EMLER (1884: 114A): *Audiens autem Henricus rex Bohemie, quia Albertus Romanorum rex occisus est, gavisus est gaudio magno valde*. ZK I/99, srov. EMLER (1884: 144A): *Videntes autem eam gavisus sunt abbates gaudio magno valde*.

²⁷ ZK I/100, srov. EMLER (1884: 146A): *Illud, quod prius legeram, factum ibi erat ad litteram: Petrus autem egressus foras flevit amare; flevit quidem Petrus iste non ex negatione, sed ex consolacione. Quomodo enim quelibet mens pia se a fletu poterat continere, quando virginem derelictam, quam tot afflixerant miserie, audit Patrem misericordiarum oculo misericordie tam misericorditer respexisse? ... Sic flevit pius et Yoseph, quando visis fratribus audito, quod pater esset incolomis et sanus, quia pre gaudio se non poterat continere*.

²⁸ Srov. ZK I/100, srov. EMLER (1884: 145A–B): *equitatu autem Salomonis in curru suo gloriose sedentem assimilavi ... sponsam illam* (srov. Ct 1, 8); *deducit te iam mirabiliter dextera sua* (Ps 44, 5); *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, quia concupivit rex speciem tuam* (antifona ke svátku narození Panny Marie vycházející z Ps 44, 11); *alii per cancellos respexer et fenestras* (srov. Ct 2, 9); *Viderunt autem eam filie patrie illius et decentissimam predicaverunt et eloquia regine faciem virginis laudaverunt* (srov. Ct 6, 8); *regina, regis Bohemorum filia, cum apparatu satis copioso in vestitu deaurato circumdata varietate* (Ps 44, 10); *Introduxit autem eam rex in cenaculum suum* (srov. Ct 1, 3); *obliviscere populum tuum et domum patris* (Ps 44, 11).

Sírachovce, Jóba a knihy Pláč (byť ani zde Velepíseň nechybí).²⁹ V Písmu Petr Žitavský nachází také vzory pro chování hrdinů svého vyprávění: přístup Václava II. k utrpení je popisován biblickými verši vztahujícími se k Jóbovi,³⁰ královna Markéta se trápí nad odchodem svého jediného syna slovy Davida truchlícího nad smrtí Abšalóma,³¹ příznivci Jindřicha Korutanského reagují na stoupající oblibu Elišky Přemyslovny jako farizeové radící se, co si počít s rostoucí popularitou Ježíše Krista: *Audientes autem ducis Chorinthiani fautores et consiliarii virginis famam, gratiam et gloriam magis ac magis in populo auumentari, pharisaicum collegerunt concilium et dicebant: Quid facimus? Quia hec virgo multa digna laude facit. Si dimittimus eam, sic omnes herent ad eam; expedit nobis, ut eam alicui copulemus in matrimonio militi, qui ipsam, eciamsi consentire noluerit, tamen opprimat violenter et cum vi.*³²

Nemalá část biblických citátů užitých ve *Zbraslavské kronice* tak přispívá k odstínění charakterů jednajících postav a často přímo vytváří typologický vztah mezi nimi a osobnostmi Starého a Nového zákona, ale také mezi událostmi obojí doby.³³ Biblické předobrazy hrdinů jsou recipientům stavěny před oči nejen explicitním přirovnáním typu „českého krále Jana

²⁹ Srov. ZK II/25, srov. EMLER (1884: 303A–304B).

³⁰ ZK I/77, srov. EMLER (1884: 95B): *In omnibus autem hiis molestiis non peccavit rex labiis suis (Iob 2, 10) neque stultum aliquit contra Deum locutus est (Iob 1, 22), sed ait: 'Si bona suscepi de manu Domini sine meritis, mala quare non sustineam (Iob 2, 10) ex ingentibus meis demeritis? Plus, quam merui, benedictionem a Deo suscepi, beneficiorum | divinatorum ingratus fui et nunc quidem digna factis recipio (Luc. 23, 41), que libens sustineo et peto, quod caro hic totaliter thabescat (srov. Iob 33, 41), quod illic spiritus in Domino requiescat.'*

³¹ ZK I/104, srov. EMLER (1884: 156A): *Inter uberrimas autem lacrimas et alta suspiria mater illa anxia sepius illam tantum vocem semiplenam protulit: 'O Iohannes, fili mi! Fili mi Iohannes! O Iohannes, fili mi!'* Srov. II Sam 19, 4: *Porro rex operuit caput suum et clamabat voce magna: Fili mi Absalom, Absalom fili mi, fili mi!* Této scéně předchází delší líčení královnina zármutku, protkané výroky z Žalmů (Ps 41, 2; 101, 10), z knihy Pláč (Lam 1, 2), z druhé knihy Makabejské (2 Mac 6, 9) a z Matoušova evangelia o Ráchelině pláči nad zavražděnými neviňátky (Mt 2, 18).

³² ZK I/92, EMLER (1884: 129B), srov. Io 11, 46–48.50: *Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos et dixerunt eis quae fecit Iesus. Collegerunt ergo pontifices et Pharisaei concilium et dicebant: Quid facimus? Quia hic homo multa signa facit. Si dimittimus eum, sic omnes credent in eum... Nec cogitatis, quia expedit nobis ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat?*

³³ Obyčej středověkých autorů odkazovat při líčení soudobých událostí shodnými jmény nebo slovy na analogickou událost v Písmu popsal na příkladu děl Řehoře Tourského, THÜRLEMANN (1974: 85–100). O typologickém přístupu k pojetí dějin pojednal OHLY 1995.

se zmocnil udatný duch jako Samsona“,³⁴ nýbrž ožívají také ve slovech, jimiž jsou skutečnosti popisovány. Jindřich (VII.) Lucemburský a jeho žena Markéta stejně jako Zacharjáš a Alžběta „kráčeli bez odmlouvání v Božích příkázáních“,³⁵ „po všechen čas konali právo a spravedlnost“, a když Markéta „porodila svého prvorozeného syna“ a „sousedé a příbuzní uslyšeli, že Bůh na ní oslavil své milosrdenství, a blahopřáli jí“, při rozhodování o tom, zda dítě ponese jméno po otci, „matka odpověděla: Nikoliv, bude se jmenovat Jan“.³⁶ Líčení neblahého stavu země i kláštera za vlády Jindřicha Korutanského Petr Žitavský s oblibou proplétá smutečnými výroky z Žalmů a z knihy Pláč.³⁷ K lepšímu se podle vyprávění *Zbraslavské kroniky* situace začne obracet, když opat Konrád promluví se zkroušenou Eliškou Přemyslovnou a rozhodne se vložit se do nápravy poměrů (I/89). Jejich setkání dodávají slavnostní, ba posvátný ráz formulace, které pocházejí ze dvou klíčových scén Nového zákona, zvěstování Panně Marii a její návštěvy u příbuzné Alžběty. Poté co, jí „zazněl“ Konrádův „pozdrav v uších“, Eliška sice nejasala (*non quidem exultabat* – jako Jan Křtitel v lůně Alžběty při setkání s Marií) a místo toho dala průchod svému smutku, přesto však podobně jako Maria oslovená archandělem Gabrielem „přemítala, co má

³⁴ ZK II/11, srov. EMLER (1884: 262B): *Cum itaque exercitus iste duplex contra se ex adverso iaceret nullusque de ipso utroque exercitu ad pugnandum efficaciter se moveret, irruit spiritus fortitudinis in Iohannem regem Boemie veluti in Sampsonem...* Srov. Idc 14, 6: *Inruit autem spiritus Domini in Samson...*

³⁵ Při překladu biblických citátů vycházím z opraveného vydání českého ekumenického překladu (*Bible. Písmo svaté Starého a Nového Zákona*, Praha 2001), jehož znění však podle potřeby přizpůsobuji významu textu Vulgáty.

³⁶ ZK I/112, srov. EMLER (1884: 186A): *...in timore incedentes in mandatis Dei sine querela ... iusticiam et iudicium in omni tempore faciunt...* (Srov. Lc 1, 6; Ps 105, 3.) Tamtéž: *...Concepit et peperit filium suum primogenitum, cui Johannes imponitur in regenerationis baptismate nomen, et audierunt vicini et cognati, quia magnificavit Deus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei. Cum nomine suo puerum vocari vellet Heinricus comes, respondens mater: Nequaquam, sed vocabitur Johannes.* Srov. Lc 1,57–58.60. K obrazu Jindřicha VII. ve *Zbraslavské kronice* srov. PUMPROVÁ 2010.

³⁷ Srov. např. ZK I/94, srov. EMLER (1884: 133B): *...cum violenta oppressio sevirer in tantum, quod quidam divites vita ex iniquorum odio et pauperes rebus suo sudore conquistis raptorum spolio privarentur, omnes videntes admirati sunt, conturbati sunt, tremor apprehendit (Ps 47, 6) omnes; et nos, qui vivimus, cum talia vidimus, nonnumquam sedimus et flevimus (Ps 136, 1) et nunc quidem dicimus cum merore et scribimus. Sed numquid in eternum proiciet nos Deus et non apponet, ut conplacior sit adhuc? (Ps 76, 8) Aut obliviscetur misereri Deus? Aut semper continebit in ira sua misericordias suas? (Ps 76, 10) Nullo modo. Respexit enim de excelso celorum habitaculo (cfr. Ps 32, 13) miserator et misericors Dominus (Ps 102, 8 a 144, 8), cum venisset tempus miserendi eius (cfr. Ps 101, 14). Podobně tamtéž, I/107, srov. EMLER (1884: 166B).*

ten pozdrav znamenat“. Když opatovi vylíčila důvody svého zármutku a on jí přislíbil svou pomoc a poskytl útěchu, rozloučil se s ní slovy archanděla Gabriela známými z téhož výjevu: „Pán je s tebou, neboj se“.³⁸ Naopak hořce ironické, ba až parodické vyznění mají ohlasy Písma užitě v popisu boje mezi řeholníky a kleriky v Praze v roce 1334: Do střetu se na obou stranách zapojuje laický lid, jehož část vytáhne, podobně jako za Kristem do Getsemanské zahrady, „s meči a holemi jako na lupiče“ (srov. Mt 26, 55). Při tom, jak jsou bití a zraňováni tu mnich, tu klerik, „vychází najevo smýšlení mnohých srdcí“ (srov. Lk 2, 35), k čemuž mělo podle Simeonova proroctví dojít v souvislosti s umučením Krista. Dalším citátem, tentokrát z Markova evangelia, o tom, jak „povstává národ proti národu“ (Mk 13, 8), je výjev asociován s Kristovou předpovědí počátku konce světa. Na dovršení trapnosti celé události připojil Petr Žitavský ještě srovnání s ukamennováním sv. Štěpána: mnozí účastníci půtky prchají z chrámu a zakrývají tonzuru, aby je proti jejich vůli nepotkal osud prvomučedníka, neboť neviděli „nebesa otevřená“ (Sk 7, 55); raději se totiž „rozhodli upřít své oči k zemi“ (Ž 16, 11), aby ochránili své hlavy, než aby se dívali k nebi.³⁹

Jak již si bylo možno povšimnout, výroky Písma často ozvláštňují přímé řeči jednajících postav. V promluvách opata Konráda k Jindřichovi VII. zaznívají ohlasy slavných biblických rozhovorů: dědické právo Elišky Přemyslovny na trůn hájí parafrází slov, jimiž se Abrahám přel s Bohem o záchranu jednoho spravedlivého ze Sodomy a Gomory, a na Jindřichův příslib, že se Eliška stane příští českou královnou, reaguje zněním Mariina souhlasu s Kristovým vtělením.⁴⁰ Také negativním hrdinům jsou do úst vkládána slova Písma, jež v kombinaci s výhrůzkami zdůrazňují odpudivý charakter těchto mluvčích. Např. v kapitole I/95 Petr Žitavský ztvárňuje

³⁸ ZK I/89, srov. EMLER (1884: 123B–124A): *Sed ex quo facta fuit vox salutationis in auribus virginis Elizabeth, non quidem exultabat (Lc 1, 44), sed exaltabat gemitum et dolorem expressit in sono, qui propter desolacionem regni patris sui cordis eius diu latuerat in ymo. Cogitabat autem, qualis esset ista salutatio (Lc 1, 29)... Constans esto (Act 23, 11), regis filia, Dominus tecum (Lc 1, 28) est, nil paveas (cfr. Lc 1, 30).*

³⁹ Srov. ZK III/3, srov. EMLER (1884: 320B–321A). Obdobně parodickým způsobem je ve *Zbraslavské kronice* užito např. textu antifony, vycházejícího z knihy *Příslaví* (Prv 1, 20–22; 9, 1–4): *Sapientia clamitat in plateis: Si quis diligit Sapientiam, ad me declinet, et eam inveniet...*, přičemž „Moudrost“ je nahrazena podobně znějící urputností (*vehemencia*) a hojností peněz (*habundancia pecunie*), srov. ZK I/106, srov. EMLER (1884: 164A): *Ad iniquum huiuscemodi consilium facilliter patefacte sunt aures hominum iniquorum; vehemencia igitur istorum mox clamitat in plateis: 'Si quis diligit habundanciam pecunie, ad nos declinet et eam inveniet!'*

⁴⁰ Doklady uvádí PUMPROVÁ (2010: 191).

Korutancovu reakci na jednání cisterciáckých opatů s Jindřichem VII. formou přímé řeči prokládané biblickými citáty, v nichž český král dosazuje na místo Boha sám sebe, vztahuje na sebe verš, jenž je v původním kontextu užít o pronásledovateli křesťanů (v novém kontextu je spojen s potíráním zastánců římského krále), a slovy Gedaljáše, přemlouvajícího Izrael k poslušnosti vůči babylónskému králi, vybízí opaty, aby upustili od cesty za Jindřichem VII.⁴¹ Opati jsou vystrašení, ale po poradě a po zvážení obou alternativ se, opět výroky Písma, přihlásí k poslušnosti vůči Hospodinu a svěří se do Boží ochrany.⁴² Ještě ostřejší tón má řeč Jindřicha z Aufensteinu, maršálka Jindřicha Korutanského, jíž se podle vyprávění Petra Žitavského obořil na zbraslavské mnichy v Praze a vyhrožoval jim fyzickým násilím a likvidací kláštera. Rouhavý charakter jeho jednání, na nějž opat explicitně poukazuje slovy *audi nunc blasphemiam*, podtrhuje skutečnost, že si bere do úst latentní biblické výroky, jež jsou v původním kontextu spojeny s Božím hněvem vůči svévolníkům páchajícím nepravostí.⁴³

Konečně bylo Písmo ve *Zbraslavské kronice* využíváno také jako autorita, v níž Petr Žitavský nacházel vysvětlení pro určité jevy a nečekané zvraty v historickém dění nebo jíž odůvodňoval konkrétní jednání, popřípadě rozhodnutí. Např. v souvislosti se zavražděním Přemysla Velkopolského se zmiňuje o otázce, kterou si mnozí lidé kladou, totiž proč králové a jiní mocnáři hynou zlou čili náhlou smrtí. Jako odpověď nabízí Žalmistův výrok:

41 Srov. ZK I/95, srov. EMLER (1884: 135A): *Numquid vobis parum est molestos esse meis hominibus, quia et molesti estis et michi, regi vestro, (Is 7, 13: Deo) in omnibus? Numquid non sum ego ille, qui potestatem habeo alligandi omnes, qui invocant contra me nomen regis Romani? (Srov. Act 9, 14: nomen tuum.) Unde vobis do consilium, ut non faciatis vos ipsos ceteris in parabolam (srov. Ps 68, 12) et in risum. Manete et consentite nobis et bene erit vobis...* (IV Rg 25, 24).

42 Tamtéž, srov. EMLER (1884: 135B): *Non timebimus, quit faciet nobis homo. (Ps 55, 11) Sit Deus pro nobis – et quis stabit contra nos? (Rm 8, 31) Ste-mus simul (Is 50, 8), ipse Dominus custodiet introitum et exitum (Ps 120, 8) nostrum, quia ipse est solus, qui intuetur cor (I Sm 16, 7) et desiderium nos-trum.*

43 ZK I/107, srov. EMLER (1884: 169A): *Exite ad claustrum, convocate conventum, nam ego adhuc infra triduum durum tenebo capitulum vobiscum, visitans visitabo vos in virga (Ps 88, 33) ferrea (srov. Ps 2, 9; Apc 2, 27; 12, 5; 19, 15) et baculo dispersionis, ira mea seviat super vos et super fratres vestros (2 Par 19, 10). Credite michi et hanc rem habete certam, quia quibusdam de domo vestra personis de capite crineum excidam, barbas evellam, lingvas de faucibus extraham nec relinquetur vobis lapis super lapidem (Mt 24, 2) in omnibus edificiiis et habitaculis vestris. Si alius scivit construere, et ego scio destruere; destruam utique omnia vestra edificia radicitus et non parcat vobis oculus meus (srov. Idt 2, 6; Ez 5, 11; 7, 4.9; 8, 18; 9, 10).*

„Zpronevěřili se všichni, zvrhli se do jednoho, nikdo nic dobrého neudělá, naprosto nikdo“ (Ž 14, 3).⁴⁴ Ke sloům Písma se Petr Žitavský uchyluje také tehdy, když je po velkolepém líčení nádhery a veselí doprovázejících korunovací Václava II. nucen ve vyprávění nasadit smuteční tón kvůli brzkému úmrtí královny Guty. Připomíná v té souvislosti Šalomounovu sentenci „na konci radosti bývá žal“ a místa bible, z nichž vyplývá kontrast mezi pomíjivostí pozemského světa a neměnností Boží.⁴⁵

Biblické autority se Petr Žitavský dále dovolává např. jako záštity pro svou literární činnost. V generálním prologu kroniky, kde opat obhajuje smysluplnost psaní a čtení historiografických spisů vedle literatury čistě teologické, proti sobě staví na jedné straně výrok Filozofův (Aristotelův), jenž nedoporučuje věnovat pozornost dílům spojujícím filozofické úsilí s vyprávěním bajek či příběhů, a na straně druhé obecně známý verš z latinského Ezopa, který vydává spojení vážné pravdy s žertovnou hravostí za velmi příjemné. Spor je vzápětí rozhodnut ve prospěch druhé z autorit citací výroku sv. Pavla: „Cokoliv bylo napsáno, bylo napsáno k našemu poučení, abychom z trpělivosti a z povzbuzení, které nám dává Písmo, čerpali naději“ (Ř 15, 4).⁴⁶ Podobnou úlohu sehrávají biblické citáty také v případě Knížky zbraslavských tajemství, kterou Petr Žitavský začlenil do kroniky jako 18. kapitolu její druhé knihy. Výroky Písma (Tb 12, 7 a Sir 24, 31) zde stojí na samém počátku jejího prologu a vyzvedávají větší význam vyprávění o Božích skutcích (vztaženo na zázračné události v klášteře), oproti

⁴⁴ ZK I/50, srov. EMLER (1884: 61A), jde o veršovanou pasáž, do níž je vložen biblický citát, proto lze za jejího autora s velkou pravděpodobností považovat Petra Žitavského.

⁴⁵ ZK I/65, srov. EMLER (1884: 78B): *...perit ut fenum, quidquid tu cernis amenum, nec mirum, quia ut Salomon affirmat, extrema gaudii luctus occupat* (Př 14, 13). *Unde ipsa Veritas, que essentialiter est incommutabilis stabilisque manens dat cuncta moveri* (Boethius, *Philosophiae consolatio* 3, 9, 1), *huius mundi fluxibilem variacionem insinuans dixit: Regnum meum non est de hoc mundo* (Ioh 18, 36), *mundus enim transit et concupiscencia eius* (I Ioh 2, 17); *sibi autem soli dictum est: Tu autem idem ipse es et anni tui non deficient* (Ps 101, 28; Hebr 1, 12).

⁴⁶ ZK generální prolog, srov. EMLER (1884: 3A): *Immo quamvis asserat Philosophus, quod de fabulis et fabulose philosophantibus non sit dignum studio intendere* (Aristoteles, *Metaphysica* 3, 4), *tamen quia ipsa veritas seriosa aliquando ex allusione iocosi sermonis fit legentibus plus iocunda iuxta illud poeticum: Dulcius arriident seria picta iocis* (srov. WALTHER 1963–1967: č. 6400), *ex hoc perpendo, quod non solum pure theologica, verum etiam secundum Apostolum quecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per pacientiam et consolacionem scripturarum spem habeamus* (Rm 15, 4).

líčení lidských činů, které jsou běžně zaznamenávány v kronikách, a přitom jsou marností nad marností.⁴⁷

Ve stejných funkcích, jaké bylo možno pozorovat u biblických citátů jako takových, nicméně s podstatně nižší frekvencí, se ve *Zbraslavské kronice* vyskytují také obraty a výroky pocházející z liturgických textů, zejména antifony, části modliteb a liturgické formule.⁴⁸

2. Antičtí auctores

Studium ohlasů antických autorů ve *Zbraslavské kronice* vedlo k následujícím zjištěním. Horatiovy básně zaznívají celkem na třech známých místech díla: po jednom verši je citováno ze sbírky *Epistulae* a ze skladby *De arte poetica*, třetí ohlas ze *Satir* je pak zakomponován do prozaického vyprávění v úvodu 21. kapitoly.⁴⁹ Další dva verše, u nichž bylo na Horatia tradičně odkazováno, však přímou textovou vazbu ke klasikově tvorbě postrádají, v případě obou míst má shoda charakter myšlenkové paralely, na jejímž základě znalost příslušného úseku Horatiova textu u Petra Žitavského nelze prokázat.⁵⁰ Naopak více indicií, než se předpokládalo,

⁴⁷ Srov. ZK II/18, EMLER (1884: 281A–B).

⁴⁸ Srov. např.: Obrat *proles magnifici germinis*, užitý pro Václava II. (ZK I/10, EMLER 1884: 16A), pochází z antifony ke svátku Narození Páně (WADDELL 2007: 145, č. 197). Při líčení chtivosti kutnohorské lůzy, která posléze zaútočila na sedlecký klášter (ZK I/106, EMLER 1884: 164A: *Ad iniquum huiusmodi consilium faciliter patefacte sunt aures hominum iniquorum; vehemencia igitur istorum mox clamitat in plateis: 'Si quis diligit habundanciam pecunie, ad nos declinet et eam inveniet!'*) je zparodována antifona: *Sapientia clamitat in plateis: Si quis diligit sapientiam, ad me declinet, et eam inueniet* (WADDELL 2007: 361, č. 1113). Pokřik, který podle vyprávění Petra Žitavského lidé často vydávali při nájezdech lupičů na zbraslavský klášter (...*clamabant isti: Fugite, fugite, ecce partes adverse!* ZK I/107, EMLER 1884: 167B), vychází z formule užívané při exorcismu: *Ecce crucem Domini, fugite, partes adverse!*

⁴⁹ Srov. ZK I/86, EMLER (1884: 114B): *celum, non animum mutat, qui trans mare currit*, srov. HOR., *Epist.* 1, 11, 27: *caelum, non animum, mutant qui trans mare currunt*. ZK II/7, EMLER (1884: 252A): *parturiunt montes, est natus ridiculus mus*, srov. HOR., *Ars* 139. ZK I/21, EMLER (1884: 27B): *...si hec eadem lippis et tonsoribus iam cognita voce murmurantis populi non audirem*; srov. HOR., *Sat.* 1, 7, 3: *opinor / omnibus et lippis notum et tonsoribus esse*. Horatia citují podle edice SHACKLETON BAILEY (1995³).

⁵⁰ U verše *alterius lucra dolet invidus ut sua dampna*, srov. ZK I/92, EMLER (1884: 131A), bývá (např. HEŘMANSKÝ – MERTLÍK 1975) odkazováno na HOR., *Epist.* 1, 2, 57: *invidus alterius macrescit rebus opimis*. Nicméně hexametř byl ve středověku rozšířen přímo ve znění citovaném *Zbraslavskou kronikou*, srov. WALTHER (1963–1967: č. 866). Verš ZK II/3, EMLER (1884: 247B): *Quod nimis est, fugere doceo mediumque*

podle všeho spojuje *Zbraslavskou kroniku* s dílem Vergiliovým. Kromě dříve identifikované části jednoho verše z Bukolik *latet anguis in herba* (*Ecl.* 3, 93),⁵¹ která měla v době Petra Žitavského již příslovečný charakter a mohla být navíc zprostředkována pramenem, jenž v díle zanechal daleko výraznější stopy, poetikou Galfreda de Vno Salvo,⁵² se nově podařilo určit ještě polovinu verše *Aeneis*, u něž bylo Vergiliovo autorství v nové době zpochybňováno: začátek leoninského hexametru *Et ego, qui quondam male feci, sic modo tondam* (ZK I/106)⁵³ patrně vznikl úpravou prvního verše sporné části proemia eposu *Ille ego qui quondam gracili modulatus avena*. Vedle toho *Aeneis* působila také na dikci zbraslavského opata, jak naznačují např. užití obraty *globus volvitur* a *omne genus femineum*.⁵⁴

Podobně se situace jeví v případě Ovidia, jehož vliv na dikci *Zbraslavské kroniky* se podle počtu nalezených dokladů zdá být ještě větší než Vergiliův, srov. např. spojení *profusus lacrimis, livor edax, forcia vulnera, munere tristi* apod.⁵⁵ Z dříve určených citátů jsou podle mého názoru nezpochybnitelné dva, oba původem ze sbírky *Epistulae ex Ponto*: verš *Ludit in humanis divina potencia rebus* (*Pont.* 4, 3, 49) a parafráze hexametru *Nescio qua natale*

tenere zase bývá spojován s HOR., *Carm.* 2, 10, nicméně texty se shodují pouze v myšlence, přímá vazba mezi nimi není.

51 Srov. ZK I/87, I/105, II/30, srov. EMLER (1884: 116A, 158B, 313B).

52 Galf. Vin. Salv., *Poetr. nov.* 285, cituji podle edice FARALOVY (1958).

53 ZK I/106, srov. EMLER (1884: 162A); první slovo verše cituji podle varianty rukopisu R, Emler místo toho upřednostnil emendaci čtení zbylých dvou rukopisů *est na ast*.

54 ZK I/125, srov. EMLER (1884: 227B): *...adhuc globus volvitur, sed quando et ubi residere incipiat, penitus ignoratur*. Srov. VERG., *Aen.* 9, 35: *quis globus o cives caligine volvitur atra?* ZK II/25, srov. EMLER (1884: 305A): *De qua femineum genus omne tenere tropeum*. Srov. VERG., *Aen.* 9, 141: *...peccare fuisset / ante satis, penitus modo non genus omne perosos / femineum...* Podobně tomu snad bylo i u spojení *fama volante a volat...fama*, na jejichž vergiliovský původ bez konkrétních údajů odkazuje německý překlad, srov. ALBRECHT (2014: 181, 280). Spojení se u Vergilia objevuje třikrát (*Aen.* 7, 392; 8, 554; 11, 139), poměrně časté je však i u pozdějších autorů, z nichž někteří byli Petrem Žitavským rovněž citováni. Vergiliův text cituji podle edice O. RIBBECKA (1895).

55 *Profusus lacrimis*: srov. ZK I/10, srov. EMLER (1884: 16B): *...beate virgini orando profusus lacrimis recommisit...* I/15, srov. EMLER (1884: 21B): *...profusus lacrimis Dominum exoravit...* a u Ovidia např. *Pont.* 1, 9, 53, cituji podle edice RICHMOND (1990); *Met.* 7, 91; 9, 680; 11, 418, cituji podle edice ANDERSON (2001). *Livor edax*: ZK I/52, srov. EMLER (1884: 62A): *...si ab huius suorum livor edax non eum retraheret...*; OV., *Rem.* 389, cituji podle edice EHWALD (1907). ZK I, 81, srov. EMLER (1884: 102A): *Aspera federa, forcia vulnera mors tribuisti, / Munere tristi, funere sponsi me necuisti...*; OV., *Met.* 13, 694 (různočtení *inertia vulnera*); *Pont.* 4, 15, 19. Dále např. spojení *mali moles, indulgens animo, fatum miserabile* (objevuje se ovšem i u pozdějších autorů).

solum dulcedine cunctos / ducit (Pont. 1, 3, 35).⁵⁶ K nim bych nově připojila část dalšího verše ze stejného díla, srov. ZK I/31, EMLER (1884: 39B): *Ut comes antiquus maneat tibi semper amicus*.⁵⁷ Druhým Ovidiovým dílem, jež v textu Petra Žitavského zanechalo výraznější otisky, jsou *Metamorfózy*. Jejich vyprávění je parafrázováno v prozaických úvodech dvou kapitol kroniky, přičemž v obou případech připadá důležitá úloha původnímu kontextu veršů líčících mýtické počátky lidských dějin, totiž podrobnému popisu zkaženosti a zločinnosti železného pokolení, jež vyvrcholily vzpourou Gigantů a následnou očistou země ve formě potopy. V 71. oddílu první knihy *Zbraslavské kroniky* slouží připomenutí chtivosti, s níž lidé železného věku pronikli k útrobám země, aby dobyli drahé kovy uschované tam coby „dráždidla ke zlému“ (přímým důsledkem tohoto počínání je u Ovidia zrození války), jako předehra k popisu hrabivosti římského krále Albrechta a jeho vpádu do Čech.⁵⁸ Úvod 91. kapitoly je jedním z úseků, v němž jsou vykreslovány špatné poměry v Českém království za vlády Jindřicha Korutanského. V jejich ztvárnění rezonuje pasáž *Metamorfóz* bezprostředně následující po popisu toho, jak bylo zlato vyneseno na povrch země a Válka potřásla řinčícími zbraněmi ve zkrvavené ruce: z Českého království byla vyhnána bezpečnost (u Ovidia taková situace nastává poté, co panenská Díké jako poslední z nebešťanů opustila zemi), pokojný mír je vzácný (u Ovidia stejná vazba užita o lásce mezi sourozenci), došlo k zásadnímu rozkolu v sociálních vazbách: soused nedůvěřuje sousedovi, hospodář čeledínovi (u Ovidia není host v bezpečí před hostitelem) a nefungují ani nejužší rodinné vztahy: bratr se sotva může spolehnout na svého bratra (podobně u Ovidia).⁵⁹ Je zde tedy

⁵⁶ První verš je v kronice citován celkem dvakrát, srov. ZK I/57, II/6, srov. EMLER (1884: 69A, 250A). Ke druhému verši srov. ZK II/10, EMLER (1884: 257B): *...respondit, quod solum natalis patrie dulcissimum sibi foret*. Hexametř ZK I/110, EMLER (1884: 182A): *Tempore felici multi numerantur amici*, si Petr Žitavský v doslovné podobě vypůjčil z obecně známých veršů, srov. WALTHER (1963–1967: č. 31228), nevytořil jej tedy na základě tradičně uváděných *Tristií* 1, 9a, 3–4 (*Donec eris sospes, multos numerabis amicos: / tempora si fuerint nubila, solus eris*).

⁵⁷ Srov. Ov., *Pont.* 2, 5, 43: *tu comes antiquos, tu primis iunctus ab annis*.

⁵⁸ Srov. ZK I/71, EMLER (1884: 87B–88A): *Sagacis nature diligens cura fuit, ut omne genus metalli, auri scilicet et argenti, tamquam irritamenta omnium malorum et causas avaricie a conspectu hominum absconderet et in yma terrarum viscera eo secrecius quo profundius sepeliret...* Ov., *Met.* 1, 134–139: *nec tantum segetes alimenta que debita dives/poscebatur humus, sed itum est in viscera terrae,/ quasque recondiderat Stygiis que admoverat umbris, / effodiuntur opes, irritamenta malorum;/ iam que nocens ferrum ferro que nocentius aurum / prodierat: prodit bellum, quod pugnat utroque, / sanguinea que manu crepitantia concutit arma*.

⁵⁹ Srov. ZK I/91, EMLER (1884: 127A): *Cum multiplicata essent mala in regno Bohemie et iam ab omni loco per discidium expulsa esset securitas, ita quod etiam*

možno zpozorovat obdobné využití intertextuální vazby literárního zdroje, jaké bylo ukázáno u citátů biblických.

Veršů Horatia, Ovidia a Ps.-Catona se Petr Žitavský přinejmenším jednou dovolává jako autority, a tím se k výpůjčce z jejich tvorby přiznává, byť tak činí pod obecným označením *poeta*, pouze ps.-Cato je zmíněn i jmenovitě.⁶⁰ Právě verš uvozený Catonovým jménem byl dosud jediný, který se z jemu připisovaných *Distich* podařilo určit.⁶¹ Nově lze k dokladům recepcce tohoto díla ve *Zbraslavské kronice* připojit ještě další tři místa – „poloviny“ dvou veršů zapojené do vět⁶² a dvojverší: *Linque archana Dei, celum inquirere quid sit? / Cum sis mortalis, que sunt mortalia, cura*.⁶³ Posledním římským autorem, jehož verše se výrazněji odrážejí v textu *Zbraslavské kroniky*, je Boethius. Vedle závislosti úvodního verše a půl prvního planktu nad smrtí Václava II. na začátku vstupního metra prozimetrické skladby *Consolatio Philosophiae*,⁶⁴ na niž upozornil B. Pabst, byla identifikována ještě jedna citace Boethiova verše v prozaickém textu kroniky (ZK I/65, EMLER 1884: 78B: *stabilisque manens dat cuncta moveri*) a obrat *mole meroris* (ZK I/10, EMLER 1884: 16B), který je s vysokou pravděpodobností stejného původu.⁶⁵

intra civitates munitas pullulante discordia pacis tranquillitas esset rara, vicinus quoque de vicino, hospes de inquilino diffideret et frater de fratre confidenciam vix haberet... OV., Met. 1, 144–145.149–151: Vivitur ex raptio; non hospes ab hospite tutus, / non socer a genero; fratrum quoque gratia rara est. ... Vicia iacet pietas, et Virgo caede madentis, / ultima caelestum, terras Astraea reliquit; neve foret terris securior arduus aether...

60 Srov. ZK I/57: Ovidius; I/86: Horatius; II/22: (ps.) Cato, I/57: jmenovitý odkaz na (ps.) Catona.

61 Srov. ZK I/57, EMLER (1884: 68B): *et licet Cato dicat: Sompnia ne cures*, srov. PS. CATO, *Dist. 2, 31*, cituji podle edice E. BAEHRENSE (1881).

62 PS. CATO, *Dist. 1, 17: conscius ipse sibi de se putat omnia dici*; srov. ZK I/19, EMLER (1884: 26A): *...sed manens extra urbis menia ipse sibi conscius plus fuge quam convivancium consorcio se caucius adaptavit*. PS. CATO, *Dist. 1, 39: Cum labor in damno est, crescit mortalis egestas*; srov. ZK I/106, EMLER (1884: 161B): *hospicio subito crescit mortalis egestas*; spojení *mortalis egestas* je užito také v ZK I/85 a I/109.

63 PS. CATO, *Dist. 2, 2*; srov. WALTHER (1963–1967: č. 13850a).

64 ZK I/72, EMLER (1884: 91A): *Carmina qui quondam studio florente peregi, / flebilis...* Srov. BOETH., *Cons. 1, carm. 1, 1*, cituji podle edice L. BIELERA (1957). K planktům nad smrtí Václava II. srov. PUMPROVÁ (2014).

65 BOETH., *Cons. 3, carm. 9, 2–3: qui tempus ab aevo / ire iubes stabilis que manens das cuncta moveri*. Tamtéž 3, 12, 1: *tum ego: platoni, inquam, uehementer assentior; nam me horum iam secundo commemoras, primum quod memoriam corporea contagione, dehinc cum maeroris mole pressus amisi*.

Ostatní ohlasy římských básníků mají charakter ojedinělých výpůjček. Z dříve zjištěných jde o aluzi na Phaedrovu bajku o žábách požadujících po Jupiterovi krále⁶⁶ a o verš z Claudianova *In Eutropium*, u nějž je obtížné spolehlivě určit, odkud jej zbraslavský opat převzal, neboť se stal ve středověku obecně velmi rozšířeným a byl citován ve florilegiích i v dílech mnoha autorů, nejen Gualtera Castellionského.⁶⁷ Nově je možno poukázat na citát ze Statiovy *Thebais* (8, 398): *umbone repellitur umbo* (srov. ZK I/103, EMLER 1884: 154A), který měl ve středověku rovněž vlivného prostředníka, gramatiku *Doctrinale* Alexandra de Villa Dei, není však známo, zda ji Petr Žitavský znal.⁶⁸ Jinou polovinu verše převzal Petr Žitavský patrně z Martialových epigramů: *Pauper quid faciet, quando spoliium sibi fiet?*⁶⁹ K dosud nereflektovaným ohlasům římských básníků v textu *Zbraslavské kroniky* náleží konečně části tří veršů ve středověku oblíbeného eposu stříbrného období římské literatury, Lucanovy *Pharsalie*.⁷⁰

Stranou byl zatím ponechán výrok: *...nam bene dicenti cuidam credo sapienti: 'Encia', inquit, 'nolunt male disponi nec est bona pluralitas principum, unus ergo princeps'* (ZK I/125, EMLER 1884: 226B), o němž dosavadní bádání soudilo, že jej Petr Žitavský převzal ze spisu *De regimine principum* Tomáše Akvinského. Uvedená sentence, stejně jako výše zmíněný citát z generálního prologu *Zbraslavské kroniky*, odmítající spojování filozofie s vyprávěním příběhů, pocházejí z Aristotelovy *Metafyziky*,⁷¹ přičemž na tento spis odkazuje Petr Žitavský vícekrát (a z toho třikrát

⁶⁶ ZK I/87, EMLER (1884: 115A): *...more ranarum in fluvio sub rege tygillo lascivientibus animis inceperunt*; srov. PHAEDR. 1, 2, 10–25, vycházím z edice L. MÜLLERA (1879).

⁶⁷ ZK I/87, EMLER (1884: 115A): *Asperius nichil est humili, dum surgit in altum*; srov. CLAVD., *Carm.* 18 (*In Eutropium* 1), 181, cituji podle edice J. B. HALLA (1985: 150). Srov. WALTHER (1963–1967: č. 1576); o rozšíření verše také např. VON ALBRECHT (1997: 1350).

⁶⁸ Srov. ALEX. VILLA DEI, *Doctr.* 2478, cituji podle edice REICHLINGOVY (1893).

⁶⁹ ZK III/5, EMLER (1884: 323A); srov. MART. 10, 10, 11, cituji podle edice SHACKLETONA BAILEYHO (1990).

⁷⁰ Srov. ZK, generální prolog, EMLER (1884: 4A): *Caritas, quam habetis, in se sola stare nescia*; LUCAN. 1, 143: *nescia virtus stare loco*, cituji podle edice SHACKLETONA BAILEYHO (1988). ZK I/14, EMLER (1884: 19B): *Respice turbatos rebusque suis spoliatos*; LUCAN. 7, 699–700: *spumantes caede catervas / respice, turbatos incurso sanguinis amnes*. ZK I/80, EMLER (1884: 99B): *Pacis zelator, vite virtutis amator*; LUCAN. 9, 561–562: *durae saltem virtutis amator / quaere quid est virtus et posce exemplar honesti*.

⁷¹ ARIST., *Metaph.* 12, 10 (Bekker 1076a): *Entia vero non volunt disponi male, nec bonum pluralitas principatum. Unus ergo princeps*, cituji podle edice G. VUILLEMIN-DIEMOVÉ (1995). K citátu z generálního prologu (ZK I, gen. prolog, EMLER 1884: 3A: *Immo quamvis asserat philosophus: quod de fabulis et fabulose philosophantibus*

i jmenovitě) také ve svém dalším díle, v homiletické sbírce *Sermones de principalibus festis*.⁷² Aristotelský původ, tentokrát ze spisu *De caelo et mundo*, byl zjištěn také u výroku *nullum violentum possit esse perpetuum* (ZK I/94, EMLER 1884: 133B–134A).⁷³ Domnívám se, že spíše než z překladů vlastních Stagiritových spisů byly tyto sentence čerpány z nějakého zprostředkovatelského pramene, z florilegia aristotelských, popř. obecně filozofických textů, jichž ve 13. století především pro potřeby studentů artistických fakult vzniklo velké množství.⁷⁴ Dva ze tří Aristotelových výroků užitých ve *Zbraslavské kronice* jsou citovány v podobě blízké jejich znění ve florilegiu *Auctoritates Aristotelis*:⁷⁵ velký počet Stagiritových sentencí obsažených v této sbírce byl znám již od počátku 13. století, třebaže definitivní podobu toto dílo dostalo až na konci 13. nebo na počátku 14. století nejspíše na artistické fakultě v Paříži.⁷⁶

Ze spisů filozofického ražení byl ve *Zbraslavské kronice* dále nově identifikován jeden obrat z Boethiova překladu Porfyriovy *Isagoge*, jehož četba byla ve středověku součástí všeobecného vzdělání:⁷⁷ *solis nudis et puris intellectibus* (ZK II/22, EMLER 1884: 300B).⁷⁸ Výrok je užit *suppresso nomine* a s nádechem hořké ironie, neboť formulace spojená s otázkou po způsobu existence rodů (*genera*) a druhů (*species*) obecných pojmů, totiž „zda existují nebo se nacházejí čistě a pouze v rozumu, zda, pokud existují, jsou tělesné či netělesné, a jestli“ (v případě, že jsou netělesné), „existují odděleně

non sit dignum studio intendere), srov. ARIST., *Metaph.* 3, 4 (Bekker 1000a): *Sed de fabulose sophizatis non dignum est cum studio intendere...*

- 72 Ke kazatelské sbírce srov. PUMPROVÁ (2006a, 2006b); explicitní odkazy na Metafyziku se jedině rukopise kázání (UB Leipzig, Cod. Lat. Ms 434) nacházejí na fol. 95v^a, 96v^b, 115r^b.
- 73 ARIST., *Cael.* 2, 14 (Bekker 296a): *Propter quod non possibile sempiternum esse et violentum existentem et praeter naturam*. Cituji podle připravované edice F. BOSSIERA.
- 74 O tom podrobněji HAMESSE (1982: 181–184).
- 75 Srov. *Auct. Arist.* 1, 279: *Entia nolunt male disponi nec est bonum pluralitas principatum sit ergo unus princeps*; 3, 50: *Nullum violentum est perpetuum*. Cituji podle edice HAMESSE (1974).
- 76 Srov. HAMESSE (1974: 13, 106). V *Auctoritates Aristotelis* jsou obsaženy také dva citáty Boethiovy, které byly nalezeny ve *Zbraslavské kronice* (srov. *Auct. Arist.* 25, 1–2 a 25, 47), a vedle toho i některé sentence citované v Petrově sbírce kázání.
- 77 Srov. MRÁZ (1970: 972).
- 78 BOETH., *Porph. Isag.* 5, 10: *Mox de generibus et speciebus illud quidem sive subsistent sive in solis nudis puris que intellectibus posita sunt sive subsistentia corporalia sunt an incorporalia, et utrum separata an in sensibilibus et circa ea constantia...* Cituji podle edice L. MINIA-PALUELLA (1966). Není důvod myslet si, že citát byl převzat zprostředkovaně z výkladu Porfyria sepsaného Albertem Velikým, jak uvádí ALBRECHT (2014: 604).

nebo spočívají ve věcech viditelných či kolem nich“, zbraslavský opat spojil s připomínkou hrabivosti papežské kurie: poté, co při pobytu v Avignonu připravila Jana IV. z Dražic o všechnu vlnu pěněžitých prostředků, mohl se pražský biskup vrátit a začít shánět novou, aby nebyl odkázán na onen čistě a výhradně rozumový způsob bytí.⁷⁹ Jinou funkci plní dvě výpůjčky z tohoto spisu v kazatelské sbírce Petra Žitavského, kde se jich autor dovolává jmenovitě jako autority.⁸⁰

Seneca náleží k autorům, kteří jsou ve *Zbraslavské kronice* zmíněni explicitně: *Sed consolatur bene me, quod Seneca fatur: Maximum genus laudis est, laudando succumbere et quando laudati virtus vires exsuperat oratoris* (ZK I/61, EMLER 1884: 72A). S identifikací uvedeného výroku v Senekově tvorbě však vyvstal problém: předchozí edice i překlady u místa odkazují na 102. list Luciliovi, který pojednává o chvále, nicméně citát sám se v něm nenachází. Při novém hledání se ukázalo, že sentence pochází z kázání Jana Zlatoústého na svátek sv. Pavla.⁸¹ Skutečný, byť lehce upravený citát ze Senekových spisů, konkrétně z pojednání o hněvu, se nachází v 71. kapitole první knihy: *O quam sollers est animus iratus ad dictandas furoris ac tyrannidis causas!*⁸² Tamtéž o kus dále čteme jiný filozofův výrok ze spisu *Naturales quaestiones: ecce sine magistro vicia et fallacie excogitantur*,⁸³ a několik dalších drobnějších ohlasů Senekových děl bylo porůznu určeno rovněž na jiných místech kroniky.⁸⁴ Z Ciceronových řečí

⁷⁹ Srov. ZK II/22 (EMLER 1884: 300B): *...idem episcopus omni suarum pecuniarum exoriatu vellere iterum reversus incipit aliam lanam querere, ne eum contingat in "solis nudis et puris intellectibus" remanere.* Za objasnění významu pojmu *intellectus* v Boethiových spisech, jakož i souvislosti citovaného místa se sporem o způsob existence obecných pojmů vděčím doc. Marku Otiskovi z KFI FF OU.

⁸⁰ Srov. UB Leipzig, Cod. Lat. Ms 434, fol. 96^b: *...secundum Porphirium rationales enim sumus ut dii... mortale nobis additum non separat nos, ut dicit Porphirius...* Srov. BOETH., *Porph. Isag.* 18, 19: *Adsignant autem etiam hoc modo: „differentia est qua differunt a se singula“; nam secundum genus non differunt; sumus enim mortalia animalia et nos et irrationabilia, sed additum rationabile separavit nos ab illis; rationabiles sumus et nos et dii, sed mortale adpositum disiunxit nos ab illis.*

⁸¹ CHRYSOST., *Laud. Pauli I, I* (cituji podle MIGNE 1862: col. 473):

⁸² Srov. SEN., *Dial.* 3 (= *De ira* 1) 18, 6: *O quam sollers est iracundia ad fingendas causas furoris*’. Za upozornění na citát vděčím kolegovi dr. Liboru Švandovi. Cituji podle edice HERMESOVY (1923).

⁸³ SEN., *Nat.* 3, 30, 8: *...etiam sine magistro uitia discuntur.* Cituji podle edice HINEOVY (1996).

⁸⁴ Srov. např. ZK I/14, EMLER (1884: 20B): *Regis presenciam venientis, lacrimae periere gementis*; SEN., *Oed.* 57: *Sicavit oculos, quodque in extremis solet, periire lacrimae* (cituji podle edice PEIPEROVY – RICHTEROVY 1902). ZK I/70, EMLER (1884: 87B): *mox ille ruit in facinus ultra audaciam omnium positus*; SEN., *Clem.* 1, 23, 1: *Summa enim prudentia altissimi viri et rerum naturae peritissimi maluerunt velut incredibile*

proti Verrovi pochází sentence o skrytých nástrahách, s jejíž parafrází se setkáváme v 70. kapitole *Zbraslavské kroniky*; nelze ovšem vyloučit, že se s ní Petr Žitavský mohl seznámit prostřednictvím nějakého pozdějšího díla, např. Augustinova spisu *De civitate Dei*.⁸⁵

Ostatní nalezené shody s díly římských prozaiků se vztahují k textům narativního charakteru, nicméně, až na několik obrátů ze spisů Tita Livia,⁸⁶ jde o doklady ojedinělé a i po jiných stránkách málo průkazné.⁸⁷ Celkově vzato se při vyhledávání a prověřování ohlasů antických autorů ve *Zbraslavské kronice* ukázalo, že ačkoliv s některými tradičně uváděnými odkazy nadále nelze počítat, ovlivnění textu díla zástupci římské literatury je daleko výraznější, než se předpokládalo. Zároveň je možné konstatovat, že naprostá většina citátů této kategorie byla identifikována v pasážích nepochybně

scelus et ultra audaciam positum praeterire quam, dum vindicant, ostendere posse fieri... (citují podle edice HOSIOVY 1914). ZK I/70, EMLER (1884: 87B): *Sciant itaque potentes nullam personam esse adeo humilem aut submissam, que non satis valeat in perniciem alienam*. Srov. SEN., *Clem.* 1, 1, 1; *Epist.* 81, 22 apod.

⁸⁵ ZK I/70, EMLER (1884: 87A): *O quam perniciose sunt insidie, que latent in avaramente sub similitudine alicuius officii vel tutele*. CIC., *Verr.* 2, 39, citují podle edice A. KLOTZE (1923): *nullae sunt occultiores insidiae quam eae quae latent in simulatione officii aut in aliquo necessitudinis nomine*. Viz také AVG., *Civ.* 19, 5 (citují podle edice DOMBARTA – KALBA 1955). Za upozornění na citát vděčím dr. Liboru Švandovi.

⁸⁶ Např. k *inportuna dominatio*: ZK I/15, EMLER (1884: 21A), srov. FLOR., *Epit.* 1, 8, 7, citují podle edice ROSSBACHOVY (1896); k *minas miscendo precibus*: ZK I/106, EMLER (1884: 161A), srov. LIV. 1, 58, 3 (*miscere precibus minas*); ke *consilium meum sequimini*: ZK I/106, EMLER (1884: 164A) srov. LIV. 1, 41, 3 (*at tu mea consilia sequere* – v obou případech užito v přímých řečech), Liviův text citují podle edice WEISSENBORNA – MÜLLERA (1932).

⁸⁷ Mezi ně řadím obrat *pre admiracione stupidi* (ZK III/3, EMLER 1884: 321A), na jehož shodu s Apuleiovými *Metamorfózami* (4, 28: *inaccessae formonsitatis admiratione stupidi*) odkazuje ALBRECHT (2014: 649), jde totiž o formulaci ve středověku dosti frekventovanou a Petr ji mohl znát z jiných textů (např. z vyprávění o počátku cisterciáckého řádu Konráda z Ebrachu, *Exord. Cist.* 2, 7, citují podle edice GRIESSEROVY 1994: *Quod dum monachus ille aliquandiu cerneret, prae nimia admiratione stupidus haerebat...*). Za nedostatečně průkazné rovněž pokládám následující nalezené shody: obrat *curia iurgia* (ZK II/14, EMLER 1884: 273A) se nachází u VAL. MAX. 4, 1, 12 (citují podle edice KEMPFHOVY 1888): *ubi illa tot in curia iurgia?*; příslovečná formulace *bona enim consuetudo plerumque in naturam vertitur* (ZK I/75, EMLER 1884: 94B) měla patrně svůj původ v Sallustiově výroku *mihi ... bene facere iam ex consuetudine in naturam vortit* (SALLUST., *Iug.* 85, 9, citují podle edice KURFESSOVY 1957), ve středověku však byla rozšířená v podobě blízké tomu, jak ji užil Petr Žitavský, srov. např. THOM. AQUIN., *Summ. theol.* II, 1, 58, 1 (citují podle edice P. CARAMELLA 1948): *consuetudo quodammodo vertitur in naturam*, a obdobně ještě čtyřikrát v jiných jeho dílech.

sepsaných Petrem Žitavským (nacházejí se v textu kroniky od 52. kapitoly dále nebo ve verších Otovy části, popřípadě v jejich těsné blízkosti).

3. Díla patristických a středověkých autorů

O ohlasech patristických a středověkých autorů ve *Zbraslavské kronice* toho doposud bylo známo nejméně, třebaže jejich vliv na zkoumané dílo, jak ostatně naznačují i některá zjištění německého překladu, rozhodně nebyl bezvýznamný. Zatímco stopy, které na kronice zanechali antičtí *auctores*, měly podobu jednotlivých roztroušených vět, veršů, resp. jejich částí, u třetí skupiny autorit lze (třebaže jen v jediném oddílu) doložit také intenzivnější způsob jejich využití, podobný tomu, jak Petr Žitavský zacházel s Písmem.

V samostatné studii, jejímž cílem byla analýza planktů nad smrtí Václava II.,⁸⁸ jsem poukázala na to, že *Pláč Královské síně nad smrtí jejího zakladatele* (81. kapitola první knihy *Zbraslavské kroniky*), který byl dosavadním bádáním označován za jeden z biblických centonů, je literárním vyvrcholením obsáhlého líčení panovníkova skonu, že je koncipován jako samostatný celek a že v něm Petr Žitavský užívá postupu, který u něj dosud nebyl zjištěn, totiž že se prozaické i básnické ztvárnění žalu Královské síně nad ztrátou milovaného fundátora, otce i ženicha v jedné osobě do značné míry opírá o doslovné výpůjčky vět, obrátů, veršů a jejich částí (včetně některých biblických citátů) ze tří vybraných vzorových textů: z pláče Bernarda z Clairvaux nad smrtí jeho bratra Girarda (26. kázání sbírky *Sermones super Cantica canticorum*), z Jákobova nářku nad domnělou smrtí Josefa (*Lamentatio Iacob super Ioseph*, zvanou též *De venditione Ioseph*) Petra Rigy, který se tradoval jako součást básnické sbírky *Floridus aspectus* i v rámci slavného biblického eposu *Aurora* téhož autora,⁸⁹ a z apostrofy Smrti poetiky Galfreda de Vino Salvo.⁹⁰ Při přejímání cizího textu si Petr Žitavský nepočínal mechanicky, vybrané formulace spojoval do vlastních větných celků, mezi původní výroky Písma vkládal další podle svého výběru a k vypůjčeným místům připojoval doplňky přizpůsobující jejich vyznění odlišnému kontextu. Po celkové analýze literárních zdrojů *Zbraslavské kroniky* je k předchozím závěrům možné dodat, že takový přístup k textům cizího původu je jak co do rozsahu, tak co do způsobu jejich využití v rámci

⁸⁸ Srov. PUMPROVÁ (2014).

⁸⁹ Blíže srov. BEICHNER (1965: XI–LV) a také DINKOVA-BRUUN (2008).

⁹⁰ Smuteční apostrofy Galfreda de Vino Salvo, věnované smrti Richarda Lví srdce, měly ovšem i samostatnou textovou tradici, srov. THIRY (1978: 26–27).

díla naprosto ojedinělý, třebaže stopy všech tří uvedených předloh se nacházejí i na jiných místech historiografického pojednání.⁹¹

Z hlediska užití citátů z děl jiných autorů je dále zajímavým dokladem, svědčícím o opatově hravém zacházení s tímto stavebním prvkem vyprávění, úvod k líčení klášterních zázraků v 18. kapitole druhé knihy díla. Poté, co Petr Žitavský v prologu sbírky mirákulí s pomocí většího počtu biblických citátů zdůvodnil užitečnost v ní zpracované látky, cítil potřebu vyrovnat se ještě s jednou námitkou, jež byla proti jeho hagiografickému exkurzu vznesena přímo členy zbraslavského konventu: totiž že odhalení Božích tajemství jejich zaznamenáním pro širší publikum mnichům přinese hanbu a připraví je o odměnu v nebi. Popis rozhovoru s mnichy o této otázce a argumentaci obou stran zbraslavský opat (bez jakékoliv zmínky) opřel o počáteční úsek homilie Řehoře Velikého, v níž je vykládáno podobenství o nebeském království. Bratři připomínají svému představenému, že sláva Boží a jejich chlouba je záležitostí jejich svědomí (srov. II Cor. 1, 12) a že „ten, kdo veřejně cestuje s pokladem, touží po tom, aby byl okraden“.⁹² Petr Žitavský reaguje na toto upozornění vyjádřením radosti z pokory zbraslavských mnichů a jejich výhradu odmítá citací biblického výroku a doprovodného komentáře k němu ze stejného zdroje: „Ať vaše světlo září před lidmi, aby oslavovali vašeho Otce... Dovolte mně, milovaní bratři, abych o vás ... mluvil pravdivá a poučná slova na veřejnosti, avšak váš úmysl ať vždy zůstane ve skrytosti“.⁹³ A aby svým slovům dodal ještě větší váhu,

91 ZK I/64, EMLER (1884: 77B): *ingratitude fontem pietatis, rorem misericordie et fluenta gratie exsiccat*; srov. BERN., *Serm. Cant.* 51, 6: *Ingratitude ventus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiae, fluenta gratiae* (citují podle edice LECLERCQ – TALBOT – ROCHAIS 1957). ZK III/9, EMLER (1884: 329A): *Mater fuit Anna Marie, / et si nosse velis, fuit Anna parens Samuelis, / qui quasi de celis datus est propheta fidelis, / carpentemque viam iuvenem preit Anna Thobiam*; srov. PETR. RIG., *Aur.* 509–511, citují podle BEICHNER (1965): *Quod fuerint quinque legis – Anna parens Samuelis, / Anna Tobis coniux, comes Anna viri Raguelis, / Anna parens Stelle Maris, Anna propheta fidelis. Z Poetria nova* Galfreda de Vino Salvo jsou to kromě již dříve určeného oslovení *Papa stupor mundi* (ZK I/130, III/7, srov. EMLER 1884: 234B, 325B) jeden verš z jiné smuteční apostrofy (doklad uvádí PUMPROVÁ 2014: 31) a dále např. *obraty oculo, qui tamen aure cercior arbiter est* (ZK I/59, EMLER 1884: 70B; srov. GALFR. VIN. SALV., *Poetr.* 272–273); *verna facetus* (ZK I/14, EMLER 1884: 20B; srov. GALFR. VIN. SALV., *Poetr.* 71); *pax animorum* (ZK II/15, EMLER 1884: 274B; GALFR. VIN. SALV., *Poetr.* 880).

92 ZK II/18, EMLER (1884: 282A): *‘Depredari,’ inquit, ‘desiderat, qui thesaurum publice in via portat. Srov. GREG. M., In euang. 1, 11, 1, citují podle edice R. ÉTAIXE (1999). Původu tohoto citátu si nezávisle na mém bádání správně povšiml ALBRECHT (2014: 570).*

93 ZK II/18, EMLER (1884: 282B): *‘Lucaet,’ inquam, ‘lux vestra coram hominibus, ut glorificent Patrem vestrum, qui in celis est.’ Et adieci: ‘Permittite me,*

připojuje další biblický citát a explicitní odvolání se na domnělou autoritu sv. Jeronýma (ve skutečnosti jde o Jeronýmovi připisovaný text Paschasia Radberta).⁹⁴ Oba spisy jsou ve *Zbraslavské kronice* reflektovány více než jednou,⁹⁵ přičemž *Homiliae in evangelia* dokonce patří k jejím nejdůležitějším literárním zdrojům.⁹⁶ Překvapivě mnohem méně je v kronice znát vliv jiného Řehořova díla, morální exegeze knihy Jób (*Moralia in Iob*), o níž se Petr Žitavský v generálním prologu zmiňuje, že ji z popudu valdsaského opata Jana III. z Lokte celou přečetl: shody, které jsem mezi texty obou děl nalezla, mají podobu pouhých několika krátkých spojení či obrátů.⁹⁷

karissimi fratres, de vobis sicut et de aliis religiosis personis loqui ad profectum secularium vera et edificatoria in publico, vestra tamen semper intencio maneat in occulto. GREG. M., *In euang.* 1, 11, 1: *Hoc autem dico non ut proximi opera nostra non videant, cum scriptum est: Videant opera vestra bona et glorificent Patrem vestrum, sed ut per hoc, quod agimus, laudes exterius non quaeramus. ... Sic autem sit opus in publico, quatenus intentio maneat in occulto, ut et de bono opere proximis praebeamus exemplum, et tamen per intentionem qua Deo soli placere quaerimus, semper optemus secretum.*

⁹⁴ ZK II/18, EMLER (1884: 282B): *Nec idcirco vos laudo tantum, ut detraccionis vicium non incurram, sed ut faciam, sicut estis Deo, et hominibus vos dilectos, dilectus quippe a Deo et hominibus, cuius memoria in benedictione est.* (Sir 45, 1) *Eisdem quoque fratribus tunc dixi et adhuc dico cum beato Ieronimo: 'Eciam adiuratus Cristi preconia non tacebo.'* PASCH. RADB., *Assumpt.* 5: *Quod ut verum fatear, Christi preconia, etiamsi voluero, adiuratus, neque tuas laudes omnino tacere queo,* cituji podle RIPBERGER (1962). Také citát z Paschasiova díla správně určil ALBRECHT (2014: 571).

⁹⁵ Rovněž v řeči, tentokrát Konrádově k Václavovi II., je, v tomto případě pod záštitou autority Bernarda z Clairvaux, citována následující sentence z Paschasiova díla (I/58, EMLER 1884: 70A): *pius dominus Chonradus ... beati Bernhardi auctoritatem produxit ad medium, ita dicens: Nulli, inquit, est dubium, quin totum ad laudem et gloriam cedat filii, quidquid honoris et preconii exhibitum fuerit ipsius genitrici.* PASCH. RADB., *Assumpt.* 24: *Nulli dubium quin totum ad gloriam laudis eius pertineat, quicquid digne genitrici suae impensum fuerit ac sollempniter.*

⁹⁶ Např. k ZK I/93, EMLER (1884: 132A): *probacio dileccionis exhibitio est operis* srov. GREG. M., *In euang.* 2, 30, 1; k ZK I/67, EMLER (1884: 82B): *lingwa canum sanitatem adducit*, srov. GREG. M., *In euang.* 2, 40, 2; k ZK I/71, EMLER (1884: 90A): *questio pulsat animum*, srov. GREG. M., *In euang.* 2, 26, 1; k ZK II/5, EMLER (1884: 250A): *pauper rebus, sed dives virtutibus*, srov. GREG. M., *In euang.* 1, 15, 5.

⁹⁷ Např. ZK I/22, EMLER (1884: 29A): *sinistre sue intencionis arcum*; GREG. M., *Moral.* 34, 10: *sanctae intencionis arcum*, cituji podle edice ADRIAENOVY (1979); ZK I/98, EMLER (1884: 142A): *per divine dispensacionis et permissionis providenciam*, srov. GREG. M., *Moral.* 35, 12: *diuinae dispensationis permissione percussus*; ZK I/102, EMLER (1884: 150B): *convivia facta tunc fuerant nimia magnoque decore peracta*, srov. GREG. M., *Moral.*, praef., 6: *magno caeli decore peragitur*; cituji podle edice ADRIAENOVY (1985). Za upozornění na poslední shodu vděčím kolegovi dr. Liboru Švandovi.

Větší počet ohlasů se vztahuje také k dílům sv. Augustina a k některým spisům, které mu byly ve středověku atribuovány, nicméně jde o citáty izolované, z nichž některé časem získaly příslovečný charakter a byly přejímány řadou autorů. Dva ohlasy ze spisů *De civitate Dei* a *Confessiones*, uváděné v německém překladu kroniky, považuji za neprůkazné,⁹⁸ s velkou pravděpodobností má však v pojednání *O obci Boží* původ obrat *sobria racione consulta*.⁹⁹ Pod vlivem Augustinových spisů, v nichž se na mnoha místech opakuje, se rozšířila příslovečná sentence, která má základ v biblickém textu: *Deo hoc facile, homini impossibile* (ZK I/98, EMLER 1884: 141B; srov. Mt 19, 26 a paral.). Z Augustinova díla *De natura et gratia* pochází výrok o bezhříšnosti Panny Marie, který byl s lehkými úpravami citován v mnoha pozdějších pracích, Petr Žitavský na něj činí narážku ve své literární závěti.¹⁰⁰ Ve stejné kapitole kroniky podává zbraslavský opat charakteristiku hodiny smrti podle pseudoaugustinovského spisu *Speculum peccatoris*.¹⁰¹ Obecně oblíbený povzdech biblického Simeona prahnoucího po setkání s Kristem, jež zbraslavský opat užil pro vyjádření vlastní touhy po nápravě poměrů v království: *Putas videbo? Putas durabo?*, se ve středověku tradoval pod záštitou sv. Augustina v rámci kázání na svátek Narození Páně sporného původu.¹⁰² Jiným pseudoaugustinovským kázáním byl patrně inspirován verš *Pestis avaricie iuvenescit, quando senescit* (ZK II/20, EMLER 1884: 291A): *Omnia in homine senescunt vitia, sola avaritia iuvenescit* (PS. AVG., *Serm. erem.* 48, MIGNE 1863: col. 1330). Pokud jde o ostatní autory patristického období, stopy jejich vlivu na *Zbraslavskou kroniku* se zdají být téměř nezřetelné.¹⁰³

⁹⁸ Srov. ALBRECHT (2014: 480, 511). Shoda s textem *Zbraslavské kroniky* je v obou případech příliš obecná, u *De civitate Dei* spočívá na pouhém slově *prosperitates*, u *Confessiones* pak v obecně hojně rozšířeném sousloví *voluntate perversa*.

⁹⁹ ZK I/16, EMLER (1884: 22A). Srov. AVG., *Civ.* 22, 4.

¹⁰⁰ ZK I/130, EMLER (1884: 237B): *...electe mee non valeo, quia, cum de peccatis agitur, de ipsa mencio fieri prohibetur*. Srov. AVG., *Nat. et grat.* 36, 42: *excepta itaque sancta uirgine Maria, de qua propter honorem domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi uolo quaestionem...*; cituji podle edice VRBOVY – ZYCHOVY (1913).

¹⁰¹ ZK I/130, EMLER (1884: 235A): *in hora vero illa, quando anima mea de corpusculo est egressura*, srov. PS. AVG., *Spec. pecc.* 5: *utique illa terribilis hora, in qua misera anima tua ex hoc corpusculo corruptibili timens est egressura*; cituji podle MIGNEHO (1863: col. 987).

¹⁰² ZK II/29, EMLER (1884: 312B); srov. PS. AVG., *Serm.* 370, 3, cituji podle MIGNEHO (1865a: col. 1658).

¹⁰³ Zatím se podařilo najít pouze dvě místa s nejednoznačnou vazbou k textu kroniky: zobecnělé jeronýmovské rčení o litosti jakožto druhém záchranném prknu po ztroskotání: *penitendi gratiam quasi secundam post naufragium tabulam* (ZK I/79, EMLER 1884: 96B), srov. např. HIER., *In Is.* 2, 3, 8: *secunda enim post naufragium tabula*

Ostatní nalezené shody *Zbraslavské kroniky* se středověkými prozaickými díly jsou spíše jednotlivostmi. Lze z nich vyčlenit především okruh písemných památek spojených s cisterciáckým řádem. Kromě již zmíněných pasáží ze *Sermones super Cantica canticorum* jsou spisy Bernarda z Clairvaux zastoupeny jen kratičkými izolovanými spojeními,¹⁰⁴ k nimž je ovšem třeba připojit ohlasy děl, které byly Bernardovi ve středověku mylně připisovány. Mezi ně patří charakteristika pokory Václava II.: *sic qui opinione omnium erat maximus, factus est minimus in oculis suis* (ZK I/76, EMLER 1884: 95A), jež byla patrně inspirována výzvou k pokoře podle Ježíšova příkladu z kázání ke svátku Narození Páně Guerrica z Igny (tradovaného mj. pod Bernardovým jménem).¹⁰⁵ Podobný osud měla atribuce dvou skladeb z řeholního prostředí, jež na dvou místech ovlivnily znění *Zbraslavské kroniky*. Cisterciácký hymnus *Iesu dulcis memoria* (známý též jako *Iubilus rhythmicus de nomine Iesu*) se ozývá v prozaické části planktu Královské síně: *Quo abiisti dilecte mi? Tua presencia michi dulcis fuit...*¹⁰⁶ Z anonymní skladby *De contemptu mundi* (nazývanou někdy *Carmen paraeneticum ad Reinaldum*), která byla složena patrně v některém klášteře hlásícím se ke clunijské reformě a stala se oblíbenou součástí výuky v klášterních školách, byl s drobnou úpravou převzat leoninský hexametr z pasáže věnované papeži Benediktovi: *Cuncta dedit gratis fons divine pietatis*.¹⁰⁷ Konečně ve dvou případech se v textu *Zbraslavské kroniky* zračí povědomost o spisech Viléma ze St. Thierry. Prosba k Bohu o odstranění hříchu a o odpuštění, která je součástí literární závěti Petra Žitavského, je stylizována podle obdobné žádosti z Vilémových meditativních modliteb

paenitentiae est et consolatio miseriarum, cituji podle edice ADRIAENOVY (1963); a kratičkový obrat *taciturnitatis silentio* (ZK II/18, EMLER 1884: 281B), poprvé použitý snad Arnobiem v *Nat.* 3, 26, 1, upozornil na něj ALBRECHT (2014: 569).

- 104 Z ostatních spisů Bernarda z Clairvaux bylo identifikováno pouze několik kratičkových ohlasů, např. k *vultu placido et facie serena* (ZK I/80, EMLER 1884: 97B) srov. BERNARD., *Serm. Assumpt.* 1, 4; cituji podle LECLERCQ (1968); k *nos stabimus et pugnabimus* (ZK II/6, EMLER 1884: 251B) srov. BERNARD., *Epist.* 221, 3, cituji podle LECLERCQ (1977).
- 105 Srov. GUERR. IGN., *Serm.*, In Nativitate Domini 1, 80, cituji podle edice MORSON – COSTELLO (1970: 170): *Quanto magnus es inquit sapiens humilia te in omnibus et invenies gratiam coram deo ... qui et ipse ut tibi fieret exemplum cum esset maximus omnium factus est humillimus et minimus omnium*.
- 106 ZK I/81, EMLER 1884: 101A; srov. *Iesu dulcis memoria* 3–4, MIGNE (1862: col. 1317): *sed super mel et omnia / dulcis eius presentia*.
- 107 ZK III/9, EMLER 1884: 328A; srov. *De contemptu mundi* 119: *Omnia dat gratis fons divinae pietatis*, skladbu vydal J. P. Migne v PL 184 a poté E. SCHRÖDER (1910: 346–354), k původu básně a jejimu rozšíření srov. tamtéž.

(oba texty se vůbec vyznačují podobným laděním).¹⁰⁸ Při vyprávění o cestě do Francie (ZK III/4) pak zbraslavský opat v souvislosti s návštěvou Clairvaux zmiňuje zázračnou událost, již Vilém ze St. Thierry zaznamenal v životopisu sv. Bernarda: světec chtěl jednou listem povolat zpět mnicha, který opustil klášter v Clairvaux, nicméně při diktování pod širým nebem najednou začalo hustě pršet, takže písař měl v úmyslu psaní zanechat; na Bernardův pokyn to však neučinil a list psaný uprostřed deště podivuhodně zůstal suchý.¹⁰⁹ Jen jediný obrat se ve *Zbraslavské kronice* podařilo identifikovat z Benediktovy řehole,¹¹⁰ třebaže s četbou a komentováním tohoto textu se cisterciáckí mniši setkávali pravidelně na shromážděních v kapitule, následujících zpravidla po Primě.¹¹¹

Několik míst kroniky opakuje sentence známé z textů teologů vrcholného středověku. Výrok o celistvosti a totožnosti Krista v každé hostii, citovaný u příležitosti vyprávění o eucharistickém zázraku v Ivančicích (*eo utique operante talia, qui corporaliter sub sacramento latuit, qui nec minor est in minimo, nec maior est in magno*), byl patrně formulován v závislosti na sentenci z listů Petra Damiánova.¹¹² Pramenem dvou citátů obecnějšího charakteru byly zřejmě spisy Tomáše Akvinského. U prvního je převzetí z jiného zdroje naznačeno zmínkou o mudrcích (*sapientibus*): *Qui scit, quod similitudo maxime interioris habitudinis a sapientibus amicitie causa ponitur...*¹¹³

¹⁰⁸ ZK I/130, EMLER (1884: 238A): *Tolle peccatum meum et tuus sum ego proprius, tolle indulgendo, miserendo et parcendo. Peccatum divisit et dissimulavit me a te, ignosce...* Srov. GUILL. THEOD., *Medit. dev.* 12, 6: *O custos hominum, ne ponas me ulterius contrarium tibi, in quo nimis factus sum mihimetipsi grauis, sed tolle peccatum meum, quod diuidit inter me et te. Si ignoscis, Domine, ignosce...* Cituji podle edice VERDEYENA – CEGLARA (2005).

¹⁰⁹ ZK III/4, EMLER (1884: 322B): *vidi locum, ubi scripta fuit in imbre (Emler chybně nymbre) epistola sine imbre...* GUILL. THEOD., *Vit. Bernard.* 1, 50: *Scriptis ergo epistolam in medio imbre sine imbre.* Cituji podle edice VERDEYENOVY (2011).

¹¹⁰ Při popisu píle Guty Habsburské: *nullum tempus inutiliter pertransire voluit, sed tempora miscens temporibus* (ZK I/20, EMLER 1884: 27B), srov. BENED., *Reg.* 2, 24, cituji podle edice DE VOGÜÉ – NEUFVILLE (1972). Pokud jde o odkaz německého překladu na *Reguli* (srov. ALBRECHT 2014: 570), závislost textů se mi na tomto místě nezdá průkazná.

¹¹¹ Srov. KIENZLE (2000: 278).

¹¹² PETR. DAM., *Epist.* 3, 119, cituji podle edice REINDELovy (1989: 356): *...non maior in magnis, non minor in minimis, sed unus idemque simplex at aequalis ubique...* Jádru myšlenky se nachází již v Augustinových kázáních: AVG., *Serm.* 213, 1, cituji podle MIGNEHO (1865a: 1061): *...magnus in magnis, nec parvus in minimis...* Petr Žitavský citátu užívá také ve svých kázáních (UB Leipzig, Cod. Lat. Ms 434, f. 12v^b).

¹¹³ ZK I/59, EMLER (1884: 70A). Srov. např. THOM. AQUIN., *Sent. Ethic.* 8, 4, 1588: *Praeterea, similitudo est causa amicitiae*; cituji podle leoninské edice (1969).

Charakteristika závislosti v úvodu 92. kapitoly (*invidie, que solum tristatur de prosperis*) se shoduje s formulací *Summy theologiae: Afflictio autem in prosperis proximi uno modo est ipsa invidia, inquantum scilicet aliquis tristatur de prosperis alicuius...*¹¹⁴

Vedle vybraných myšlenek teologů se ve *Zbraslavské kronice* nacházejí také ohlasy textů narativní povahy, k jejichž užití Petra Žitavského nejspíše přivedl podobný kontext popisovaných skutečností. Bohatství a požitky, jež zdobily svatbu Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny, opat charakterizuje stejnými slovy, jakými je vystižena přichystaná svatba svaté Markéty ve sbírce *Legenda aurea* Jakuba de Voragine: *Decorabat has nupcias tanta diviciarum deliciarumque gloria, cui a iuvenili meo tempore nunquam videram similia.*¹¹⁵ V líčení smutku zbraslavských mnichů nad smrtí Elišky Přemyslovny se zase ozývají slova jednoho z listů Sulpicia Severa, v nichž pojednává o smrti svatého Martina: *O quantus luctus hominum tam presencium quam absencium! O quanta lamenta precipue de Aula Regia monachorum!*¹¹⁶ Již dříve známá aluze na mýty o Přemyslovi a Libuši z *Kosmovy kroniky* (II/29) Petrovi Žitavskému slouží k dokreslení neutěšeného stavu království kolem roku 1331.¹¹⁷

Na nejvýraznější básnické vzory *Zbraslavské kroniky* již bylo upozorněno. Shody jejího textu s jinými skladbami, jež by svým rozsahem přesahovaly jeden verš, jsou vzácné. Zvláštní případ představují čtyři závěrečné verše

¹¹⁴ THOM, AQUIN., *Summ. theol.* II–II, 27, 3, corpus. *Summa theologiae* mohla být pro Petra Žitavského také prostředníkem obecně rozšířené zásady *cessante causa cessat effectus* (srov. ZK I/71, EMLER 1884: 88A; např. THOM, AQUIN., *Summ. theol.* II–I, 103, 4, 3). Nemyslím si však, že bylo *Summou theologiae* inspirováno spojení *vitium detraccionis* v ZK II/18 (EMLER 1884: 282B), jak naznačuje odkaz v německém překladu (ALBRECHT 2014: 571). Jde o ve středověku obecně rozšířené spojení a s ohledem na kontext je jeho užití ve *Zbraslavské kronice* mnohem bližší formulace z listů sv. Jeronýma (*Epist.* 117, 1): *coactus malo tacere didici rectius esse arbitrans ponere custodiam ori meo et ostium munitum labiis meis, quam declinare cor in uerba malitiae et, dum carpo uitia, in uitium detraccionis incurrere* (cituji podle edice HILBERGOVY 1912). Také pro odkaz německého překladu na *Bonaventurovo Itinerarium mentis in Deum* (ALBRECHT 2014: 558) z hlediska přímé vazby mezi místy obou textů nevidím opodstatnění.

¹¹⁵ ZK I/102, EMLER (1884: 152A). Srov. IAC, VOR., *Leg. aur.* 147, cituji podle edice G. P. MAGGIONIHO (1998²: 1036): *Denique a quodam adolescente nobili in coniugium queritur et utriusque parentum assensu cuncta nuptiis necessaria cum immensa diuitiarum et deliciarum gloria preparantur.*

¹¹⁶ Srov. SVLP, SEV., *Epist.* 3, 18: *O quantus luctus omnium, quanta praecipue maerentium lamenta monachorum;* cituji podle edice J. FONTAINEOVY (1967).

¹¹⁷ ZK II/29, EMLER (1884: 312B): *Veterum cronicarum referunt historie, quod ad regendam terram Boemie quidam rusticus Primisl nomine assumptus sit ab aratro pro primo principe et pro duce.* Srov. COSM., *Chron. Boem.* I, 5–6, srov. BRETZOLZ (1923: 14–17).

z delší rytmometrické pasáže v kapitole 22 první knihy (*Cor gere tranquillum ... laetificatum*), o nichž bylo zjištěno, že se v téměř doslovně shodné podobě nacházejí zaznamenány rukou 13. století v jednom z montecassinských rukopisů.¹¹⁸ Vedle postřehu Z. Hledíkové, že nepřítomnost minuskulního d a průběžné užívání převážně unciálního d by mohly poukazovat na jihoevropské školení Petra Žitavského,¹¹⁹ jde o druhou indicii naznačující, že pozdější zbraslavský opat měl nějakou vazbu k italskému prostředí. Dále je možné konstatovat, že několik hexametřů *Zbraslavské kroniky* se svou formou nápadně podobá vybraným veršům legendy blíže neznámého Richarda o sv. Kateřině (*Ut super omne melos*), vzniklé v rozmezí let 1135–1300. Jako příklad lze uvést verš I/80 (EMLER 1884: 99B): *hasque necis metas mestas omnis fleat etas*, srov. s RIC., *Pass. Kat.* 5, 111: *ad sceleris metas simul omnis confluit aetas*, a hexametř ZK II/25 (EMLER 1884: 305A): *cor gemit, osque tremit, quando mors impia demit*, srov. s RIC., *Pass. Kat.* 4, 318: *cor gemit, os plangit, mentem nimius dolor angit*.¹²⁰

Pouhou část verše, obvykle první „polovinu“ hexametru, použil Petr Žitavský na různých místech kroniky ze skladeb následujících básníků: Corippa,¹²¹ (ps.) Venantia Fortunata,¹²² Prudentia,¹²³ Paulina z Noly,¹²⁴

¹¹⁸ Srov. CARAVITA (1929: 32–33); verše vydal MIRRA (1959: 106). Ke stejnému zjištění nezávisle dospěl ALBRECHT (2014: 84).

¹¹⁹ Srov. HLEDÍKOVÁ (2013: 169).

¹²⁰ Legendu o sv. Kateřině cituji podle edice ORBÁNOVY (1992). Další, byť především formální shody např. ZK I/70, EMLER (1884: 87B): *Statim eciam immisit cordi suo cultellum, nec prius recessit, quam totam animam de corpore expressit*; RIC., *Pass. Kat.* 6, 138–140: *Leuat ensem, dirigit ictum / Ac circumuergit, tenero quem pectore mergit. / Ac sic expressit uitam, que morte recessit*. ZK I/72, EMLER (1884: 91A): *cum gratifica quia sorte / ipsum ditavit Deus ac natura beavit*; RIC., *Pass. Kat.* 3, 385: *quos clarum phylosophorum / nomen ditauit, quos inclita fama beavit*.

¹²¹ ZK I/115, EMLER (1884: 198A): *Magnanimus, mitis et honoris florida vitis* (Jindřich VII.); srov. CORIPP., *Ioh.* 4, 583: *magnanimus, mitis, sapiens, fortissimus, insons*, cituji podle edice PARTSCHOVY (1879).

¹²² ZK I/115, EMLER (1884: 198A): *Prodiit ex flore flos florens, dives honore*; VENANT. FORT., *Carm. App.* 5, 10: *florum flos florens florea flore fluens*. ZK I/43, EMLER (1884: 54A): *fratribus adscitis, si forsán scire velitis*; PS. VENANT. FORT., *Carm.* 1, 269: *fratribus adscitis, Paulo reliquisque beatis...* Skladby Venantia a ps. Venantia cituji podle edice LEOVY (1881).

¹²³ ZK I/5, EMLER (1884: 11B): *sed que lingua retexere, aut quis intellectus capere poterit*; I/71, EMLER (1884: 90B): *...lingwa retexere nec calamus scribere poterit...*; srov. PRVD., *Cath.* 5, 81: *Que tandem poterit lingua retexere laudes, Christe, tuas?* Prudentiovo je také spojení *flamma vindex* (*Perist.* 10, 823: *istum flamma vindex concremet*), užitý v ZK II/2, EMLER (1884: 244B). Prudentia cituji podle edice CUNNINGHAMA (1966).

¹²⁴ ZK I/108, EMLER (1884: 173B): *Vincula rupisti claustris genitrix pia Christi*; srov.

Theodulfa Orleánského,¹²⁵ Alcuina,¹²⁶ Sedulia Scota,¹²⁷ Odon z Cambrai (*De operibus sex dierum*, spis se však tradoval pod jménem Hildeberta z Lavardin),¹²⁸ Marboda z Rennes (*Thais*),¹²⁹ Petra z Blois¹³⁰ a Petra Pic-tora¹³¹. Obdobným způsobem zbraslavský opat naložil také s anonymními

PAVL. NOL., *Carm.* 21, 450: ...*vincula rupisti. tu nos de labe caduci...*; 27, 338: *Vin-cula rupisti, nec te mare nec labor ullus...* Zároveň jde ovšem o spojení biblické, srov. Jer 2, 20: *a saeculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea...* Paulinův text cituji podle edice HARTELOVY (1894).

- 125 Verš ZK I/19, EMLER (1884: 26B): *Gloria, laus et honor tibi sit rex Christe redemptor* (první část hexametru je užitá ještě v I/83, EMLER (1884: 104B) a I/130, EMLER (1884: 234B) je doslovně převzata z THEODUL. *Carm.* 69, 1, jak v souvislosti s veršem z Petrovy závěti určila VIDMANOVÁ (1988: 92). Taktéž k užití spojení *ad ardua vexit* (ZK I/81, EMLER 1884: 102A): *Qui me dilexit vivens et ad ardua vexit*) a *ampla seges* (ZK I/125, EMLER 1884: 227B: *Hos inter reges, ne luat ampla seges*) se mohl Petr Žitavský nechat inspirovat Theodulfovou básní č. 28 (28, 21: *Haec patriarcharum res vexit ad ardua nomen; 743: germina causerum, ceu seges ampla subit*), ve druhém případě je kromě vlastního spojení stejný také rozměr veršů, leoninský pentametr, který je jinak ve *Zbraslavské kronice* vzácný. Theodulfův text cituji podle edice DÜMMLEROVY (1881).
- 126 Závěr Anežky Vidmanové (VIDMANOVÁ 1988: 92), že obrat *carmine scribi* (ZK I/130, EMLER 1884: 234A: *Certe dico tibi cupiens hoc carmine scribi*) převzal Petr Žitavský od Alcuina (ALCUIN, *Carm.* 1, 1557: *nomina sed quorum praesenti in carmine scribi*), považují navzdory zobecnělému charakteru spojení za pravděpodobný, neboť jednak takový postup obecně odpovídá tomu, jak zbraslavský opat části jiných básnických skladeb ve svých verších využíval, jednak se shodné místo nachází ve verších obou autorů na stejné pozici. Alcuinův text cituji podle edice DÜMMLEROVY (1881).
- 127 ZK I/109, EMLER (1884: 175A): *Nunc concurramus omnes, grates referamus / et laudes Christo*; srov. SEDUL., *Carm.* 79, 1: *Nos grates domino referamus riteque laudes*. ZK I/113, EMLER (1884: 188B): *Nam mens divina sub veste latebat ovina*; srov. SEDUL., *Carm.* 57, 7: *An rufa per mentum sub ovina veste latebat*. Seduliův text cituji podle edice DÜMMLEROVY (1886).
- 128 ZK I/61, EMLER (1884: 73B): *Caucius ista vide, sed non aures sibi cide* (o zloději měšců); srov. ODO CAMBR., *Oper.* 6, 102, cituji podle MIGNEHO (1854: 1217A): *quod patrarat opus, cautius ista vide* (o stvořitelském díle).
- 129 I/104, EMLER (1884: col. 155A): *Ve, ve' clamare cepit tunc mater amare / plures ef-fundens lacrimas et pectora tundens* (o hoři Markéty Lucemburské nad ztrátou syna, srov. MARB. REN., *Thais* 63–65, cituji podle MIGNEHO (1854: col. 1631B–C): *Tam veris verbis subito perterrita Thais / Vae mihi, vae, dixit; pedibus senis oscula fixit / et lacrymas fundens et pugnans pectora tundens* (o zármutku nad vlastními hříchy).
- 130 ZK II/8, EMLER (1884: 254A): *Lucent eterna sibi lux in sede superna*; srov. PETR. BLES., *Poem.* 3, 58: *Lux Deus aeterna lucens de sede superna*, cituji podle MIGNEHO (1855: 1137C).
- 131 ZK II/25, EMLER (1884: 305A): *Aut legit aut orat, propriis manibus laborat* (chvála píle Elišky Přemyslovny); PETR. PICT., *Carm.* 16, 12 (*De matronis*): *aut legit aut orat simul aut operando laborat* (chvála ctnostných žen), cituji podle edice VAN ACKEROVY (1972).

skladbami, jako jsou *Versus de sanctis Barlaam et Iosaphat*¹³² nebo nej-různější výtvoři duchovní lyriky, např. rýmovaná modlitba *Gaude virgo gloriosa*¹³³ a hymnus *Novum sidus emicuit*¹³⁴.

Kromě ohlasů veršů, jejichž původ lze s velkou pravděpodobností identifikovat v dílech uvedených autorů a skladeb, se ve *Zbraslavské kronice* nachází kolem tří desítek hexametřů, které byly zcela nebo částečně složeny s pomocí veršů, cirkulujících anonymně mezi středověkými vzdělanci jako obecné jmění: jednotliví literární tvůrci i písaři si je v rámci výukového procesu osvojili a poté je, když se vyskytla vhodná příležitost, z paměti citovali v doslovné nebo pozměněné podobě, popřípadě je dále upravovali, jak to okolnosti vyžadovaly.¹³⁵ Jako příklad lze uvést verše s motivem Štěstěny. K několika prozaickým oddílům *Zbraslavské kroniky*, v nichž je popisován zvrát v osudu jednajícího hrdiny, třetí opat Královské síně připojil rytmometrické pasáže, uvádějící na scénu tradiční obraz mocné, nestálé Štěstěny, jejíž kolo v jednom okamžiku šťastlivce vynáší vzhůru a současně jiné nešťastníky sráží dolů. Přitom v naprosté většině případů se tyto básnické partie opírají o obecně rozšířené verše o Fortuně. Zajetí Jindřicha z Lipé a dalších českých pánů měšťany, jež se obrátilo proti svým strůjcům (I/87), uvěznění a ztrátu významného postavení, které utrpěl nevlastní bratr Václava II. Jan Volek (II/11), i mocenskou změnu v bavorském vévodství po smrti dolnobavorského vévody Oty IV. komentuje Petr Žitavský příslowčným hexametrem *Nam*¹³⁶ *rota Fortune variatur in ordine lune*,¹³⁷ přirovnávajícím čtyři fáze otáčení kola Štěstěny (vrchol, sestup, propad, vzestup) ke čtyřem fázím měsíce. Vyprávění o smrti Přemysla Otakara II. na Moravském poli doprovází apostrofa kola Štěstěny, jejíž první hexametř

¹³² ZK I/15, EMLER (1884: 21B): *Omnibus est gratus, humilis, victu moderatus*; srov. *Versus de Sanctis Barlaam et Iosaphat* 1763: *omnibus est gratus pia gesta videntibus eius*, citují podle edice FISCHEROVY (2003: 114).

¹³³ ZK I/44, EMLER (1884: 55B): *...in facie Christi, quem virgo manens peperisti*; srov. *Analecta hymnica medii aevi* 31, 186, 50–54, BLUME – DREVES (1961): *Gaude virgo gloriosa, / terra sancta fructuosa, / nam tu virgo concepisti, / virgo manens peperisti...*

¹³⁴ ZK I/109, EMLER (1884: 175A): *...novum sidus quasi de supernis celitus emissum rutilans emicuerit, a cuius luminoso radio conticuerit magnus error?* Srov. *Analecta hymnica medii aevi* 52, 182, 1–2, BLUME – DREVES (1909): *Novum sidus emicuit, / error vetus conticuit...* Srov. také SZÖVERFFY (1965: 210).

¹³⁵ Srov. WALTHER (1964: 51). Z dříve určených výpůjček mezi verše tohoto typu náleží např. hexametř pocházející z prologu Ezopa Anonyma a také citát určený v rámci edice Františka Pražského Janou Zachovou.

¹³⁶ Na místě *nam* v dalších dvou verších stojí *quod a sic*.

¹³⁷ Srov. WALTHER (1963–1967: č. 4798): *Cursus fortune variatur in ordine lune*, vyskytuje se také ve variantě *Et rota Fortune...* Srov. WALTHER (1964: 52).

tvoří lehce upravená obecně známá sentence: *O rota Fortune, rota mobilis ut rota lune, / cur admisisti, quod rex caderet nece tristi, quem sublimasti tantum...* (ZK I/8, EMLER 1884: 14B).¹³⁸

V souvislosti s líčením vzestupu moci a prestiže Jindřicha z Lipé a jeho následným vzetím do vazby roku 1315 rozvíjí zbraslavský opat motiv Štěstěny až k dialogické formě (i tento postup byl ve středověké literatuře obecně známý a oblíbený¹³⁹). Básník rozhovor zahajuje: v oslovení Štěstěny se ozývá již citovaná připomínka její nestálosti, srovnatelné s měsícem, na niž navazuje otázka či prosba, jestli by Fortuna nechtěla vytrvat v nepohnutém stavu:¹⁴⁰ *O tu Fortuna, que te varias quasi luna, / et nescis stare, si sic cupias habitare / sub stabili sorte, quod et hoc velis, ecce precor te.* Štěstěna odpovídá doslovným zněním rozšířeného dvojverší a objasňuje, že proměnlivost je její podstatou, bez níž by nebyla tím, čím je: *En ego Fortuna! Si starem sorte sub una / et non mutarer, tunc non Fortuna vocarer.*¹⁴¹ K tomu je připojeno básníkově samostatné ztvárnění tradičního obrazu otáčejícího se kola. V jednom případě je ve *Zbraslavské kronice* užito verše popisujícího moc a jednání Štěstěny v zajímavé intertextuální souvislosti: ve 26. kapitole druhé knihy kroniky Petr Žitavský mj. pojednává o nepřítomnosti Jana Lucemburského v zemi a po mnoha letech od jeho roztržky s Eliškou Přemyslovnou nachází pro krále kromě kritiky i několik slov uznání: zmiňuje se o tom, že moudře a efektivně vyřizuje záležitosti s říšskými knížaty a Ludvíkem Bávorem, že se mu poddávají italská města a že se jeho úspěchům diví i obecný lid. Tyto postřehy doplňuje známým hexametrem, v němž Jan Lucemburský na místě všemocné Štěstěny, nebo snad přímo jako její ztělesnění „koho chce, pozvedává, koho nechce (pozvednout), zašlapává“.¹⁴²

4. Shrnutí

Cílem příspěvku bylo prověřit výsledky dosavadního bádání o ohlasech bible, spisů antických a středověkých autorů v textu *Zbraslavské kroniky*

¹³⁸ Srov. WALTHER (1963–1967: č. 7874): *Est rota fortune rota mobilis ut rota lune / crescit, decrescit, in eodem sistere nescit.* K adjektivu *mobilis* se vyskatují varianty *variabilis* a *mutabilis*, srov. WALTHER (1964: 51).

¹³⁹ Srov. WALTHER (1964: 56).

¹⁴⁰ ZK I/126, EMLER (1884: 228B). Doklad viz pozn. č. 137.

¹⁴¹ Srov. WALTHER (1963–1967: č. 7087).

¹⁴² ZK II/25, EMLER (1884: 305B): *Quem vult, exaltat, quem non vult, ipse recalcat.* Srov. WALTHER (1963–1967: č. 7874, v dokladech), běžnější podoba koncového slovesa je *relaxat*, ale vedle ní se objevuje i varianta *recalcat*. Srov. WALTHER (1964: 51).

a upozornit na nové poznatky, které v uvedené oblasti přinesla příprava moderní kritické edice tohoto vrcholného díla latinského písemnictví ve středověkých Čechách. Bylo ukázáno, že výpůjček z písemných památek cizího původu bylo ve *Zbraslavské kronice* užíváno v mnohem větším rozsahu a z širšího okruhu textů, než se dosud předpokládalo. Rozsah a frekvence čerpání z jednotlivých spisů mohly mít různou podobu a lišily se od jednoho zdroje ke druhému. Téměř všudypřítomná je v historiografickém pojednání bible, z níž byly přejímány celé verše i jejich části, přičemž na některých místech díla byly výroky Písma hustě protkávány i rozsáhlejší pasáže. Ze skladeb římských básníků Petr Žitavský přejímal jednotlivé verše (Horatiovy, Ovidiovy, ps. Catonovy, Boethiovy) i jejich útržky (především z Vergilia), někteří z nich pak obecně ovlivnili jeho dikci (zejména Vergilius a Ovidius). Z prozaických autorů antické literatury čerpal především sentence filozofického ražení (Aristoteles, Porfyrius, Seneca). Rozsáhlejší úseky z děl cizího původu zbraslavský opat zapojil do textu kroniky pouze na jednom místě, v pláči Královské síně nad smrtí svého zakladatele, který stylizoval v závislosti na třech zvolených předlohách: na *Sermones super Cantica canticorum* Bernarda z Clairvaux, *Auroře* Petra Rigy a na poetice Galfreda de Vino Salvo (*Poetria nova*). V ostatních partiích kroniky si z písemnictví středověku a křesťanského starověku vypůjčoval zpravidla pouze jednotlivé sentence, popř. jejich úseky. K tomuto účelu mu posloužily především spisy Řehoře Velikého, Augustina, Tomáše Akvinského, třebaže s výjimkou *Moralia in Iob* je, stejně jako autory antické, nejspíše znal jen výběrově, z florilegií. Při skládání rytmometrických pasáží kroniky si Petr Žitavský neváhal vypomoci verši či částmi veršů, které znal z jiných básnických výtvorů nebo ze školní výuky, a podle potřeby je dotvářel, upravoval a vkládal mezi své vlastní rýmované hexametry. Od různého rozsahu a typu citovaných vět, obrátů a veršů se odvíjela také jejich odlišná funkce v novém textu. Obecně v nich Petr Žitavský, s větším či menším zřetelem k jejich využití v původním díle, nacházel vhodná slova a formulace pro ztvárnění popisovaných skutečností, dění a emocí. V řadě případů kronikář autoritou Písma a významných osobností zaštiťoval své vnímání skutečností a zdobil jejich výroky zpracovávanou látku jako okrasou. Konečně na mnoha dalších místech se výpůjčky staly součástí autorovy intelektuální hry s posluchačem či čtenářem jeho díla, když zasazením do nového kontextu obohatily prožitek z recepce vyprávění o asociace různého charakteru. V tomto aspektu textu Petra Žitavského podle mého názoru spočívá důležitost, byť dosud nereflektovaný pilíř uměleckého účinku jeho tvorby.

Prameny

- ADRIAEN, MARCUS [ED.]. 1963. *S. Hieronymi Presbyteri Commentariorum in Esaiam libri I–XI*. Turnholti.
- VAN ACKER, LIEVEN [ED.]. 1972. *Petri Pictoris carmina nec non Petri de Sancto Avdemaro Librum de coloribus faciendis*. Turnholti.
- ADRIAEN, MARCUS [ED.]. 1979. *S. Gregorii Magni Moralia in Iob libri I–X*. Turnhout.
- ADRIAEN, MARCUS [ED.]. 1985. *S. Gregorii Magni Moralia in Iob libri XXIII–XXXV*. Turnhout.
- ALBRECHT, STEFAN [ED.]. 2014. *Die Königsaal-Chronik. (Forschungen zu Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 2.)* Aus dem Lateinischen von Josef Bujnoch und Stefan Albrecht, mit einer Einleitung von Peter Hilsch. Frankfurt am Mein.
- ANDERSON, WILLIAM S. [ED.]. 2001. *P. Ovidius Naso: Metamorphoses*. Monachii.
- BAEHRENS, EMIL [ED.]. 1881. „*Disticha vel dicta Catonis*“. In *Poetae Latini minores* 3. Lipsiae, 214–236.
- BEICHNER, PAUL E. [ED.]. 1965. *Aurora Petri Rigae Biblia versificata I–II*. (Publications in Mediaeval Studies, 19.) Notre Dame.
- Bible. Písmo svaté Starého a Nového Zákona*. Praha 2001.
- BIELER, LUDWIG [ED.]. 1957. *Anicii Manlii Severini Boethii Philosophiae consolatio*. Turnhout.
- BLUME, CLEMENS – DREVES, GUIDO M. [EDS.]. 1961. *Pia dictamina: Reimgebete und Leselieder des Mittelalters*. (Analecta hymnica medii aevi 31). Frankfurt a. M. (Přetisk vydání z roku 1905.)
- BLUME, CLEMENS – DREVES, GUIDO M. [EDS.]. 1909. *Die Hymnen des Thesaurus hymnologicus H. A. Daniels und anderer Hymnenausgaben 2*. (Analecta hymnica medii aevi, 52.). Leipzig.
- BOSSIER, FERNAND [ED.]. *Aristoteles Latinus VIII, 1–2*. Text připravované edice je citován z databáze Library of Latin Texts, Series A, dostupné z URL <<http://clt.brepolis.net>> [cit. 2007–07–09].
- BRETHOLZ, BERTOLD [ED.]. 1923. *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Berlin.
- CARAMELLO, PIETRO [ED.]. 1948. *S. Thomae Aquinatis Summa theologiae: cum textu et recensione leonina 2*. Torino.
- COMMISSIO LEONINA [ED.]. *Sancti Thomae de Aquino opera omnia 47. Sententia Libri Ethicorum 2 (Libri IV–X)*. Roma.
- CUNNINGHAM, MAURICE P. [ED.]. 1966. *Aurelii Prudentii Clementis Carmina*. Turnholti.
- DOMBART, BERNHARD – KALB, ALFONS [EDS.]. 1955. *Aurelii Augustini opera. De civitate Dei libri XI–XXII*. Turnholti.
- DÜMMLER, ERNST [ED.]. 1881. *Poetae Latini aevi Carolini I*. Berolini.
- DÜMMLER, ERNST [ED.]. 1886. *Poetae Latini aevi Carolini III, 1*. Berolini.
- EHWALD, RUDOLF [ED.]. 1907. *P. Ovidius Naso: Amores. Epistulae. Medicamina faciei feminae. Ars amatoria. Remedia amoris*. Lipsiae.
- EMLER, JOSEF [ED.]. 1884. *Petra Žitavského Kronika zbraslavská*. In *Fontes rerum Bohemicarum IV*. Praeae, 3–337.
- ÉTAIX, RAYMOND [ED.]. 1999. *Gregorius Magnus: Homiliae in Evangelia*. Turnhout.
- FARAL, EDMOND [ED.]. 1958. „*Geoffroi de Vinsauf: Poetria nova*.“ In *Les arts poétiques du XIIIe et du XIIIe siècle*. Paris.
- FISCHER, MATTHIAS [ED.]. 2003. *Versus de sanctis Barlaam et Josaphat: die anonyme Versifikation der Barlaam- und Josaphatlegende (12. Jhd.) in der Handschrift Besançon BM 94*. Bern.

- FONTAINE, JACQUES [ED.]. 1967. *Sulpice Sévère: Vie de Saint Martin I*. Paris.
- GRIESSER, BRUNO [ED.]. 1994. *Conradus Eberbacensis: Exordium magnum Cisterciense sive narratio de initio Cisterciensis ordinis*. Turnholti.
- HALL, JOHN BARRIE [ED.]. 1985. *Claudii Claudiani Carmina*. Leipzig.
- HAMESSE, JACQUELINE [ED.]. 1974. *Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval. Etude historique et édition critique*. Louvain.
- VON HARTEL, WILHELM [ED.]. 1894. *Sancti Pontii Meropii Paulini Nolani Carmina*. Pragae.
- HERMES, EMIL [ED.]. 1923. *L. Annaei Senecae Dialogorum libri XII*. Lipsiae.
- HEŘMANSKÝ, FRANTIŠEK – MERTLÍK, RUDOLF [EDS.]. 1975². *Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae regiae*. Text kroniky přeložil František Heřmanský, verše Rudolf Mertlík. Předmluvu napsal, odbornou revizi překladu, poznámek a vysvětlivek provedl Zdeněk Fiala. Praha.
- HILBERG, ISIDOR [ED.]. 1912. *S. Eusebii Hieronymi opera I, Epistulae 2 (Epistulae LXXI–CXX)*. Vindobonae.
- HINE, HARRY M. [ED.]. 1996. *L. Annaei Senecae Naturalium quaestionum libros*. Stutgardiae.
- HOSIUS, CARL [ED.]. 1914. *L. Annaei Senecae De beneficiis libri VII. De clementia libri II*. Lipsiae.
- KEMPF, KARL [ED.]. 1888. *Valerii Maximi Factorum et dictorum memorabilium libri novem cum Iulii Paridis et Ianuarii Nepotiani epitomis*. Lipsiae.
- KLOTZ, ALFREDUS [ED.]. 1923. *In C. Verrem actionis secundae libri I–III*. Lipsiae.
- KURFESS, ALFONS [ED.]. 1957³. *C. Sallusti Crispi Catilina, Iugurtha, Fragmenta ampliora*. Lipsiae.
- LECLERCQ, JEAN – TALBOT, CHARLES H. – ROCHAIS, HENRI M. [EDS.]. 1957. *Sancti Bernardi opera I. Sermones super Cantica canticorum I*. Roma.
- LECLERCQ, JEAN [ED.]. 1968. *Sancti Bernardi Opera 5. Sermones 2*. Roma.
- LECLERCQ, JEAN [ED.]. 1977. *Sancti Bernardi Opera 8. Epistolae 2*. Roma.
- LEO, FRIDERICUS [ED.]. 1881. *Venanti Honori Clementiani Fortunati presbyteri Italici opera poetica*. Berolini.
- LOSERTH, JOHANN [ED.]. 1875. *Die Königsaalger Geschichtsquellen mit den Zusätzen und Fortsetzung des Domherrn Franz von Prag. (Fontes rerum Austriacarum I, Scriptores VIII.)* Wien.
- MAGGIONI, GIOVANNI PAOLO [ED.]. 1998². *Iacopo da Varazze, Legenda aurea*. Firenze.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1862. *S. Joannis Chrysostomi opera omnia*. (Patrologia Graeca 50.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1863. *S. A. Augustini opera omnia VI*. (Patrologia Latina 40.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1865a. *S. A. Augustini opera omnia V, 1*. (Patrologia Latina 38.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1865b. *S. A. Augustini opera omnia V, 2*. (Patrologia Latina 39.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1862. *S. Bernardi opera omnia*. (Patrologia Latina 184.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1854. *Hilberti opera omnia. Marbodi opuscula*. (Patrologia Latina 171.) Parisiis.
- MIGNE, JACQUES PAUL [ED.]. 1855. *Petri Blesensis opera omnia*. (Patrologia Latina 207.) Parisiis.
- MINIO-PALUELLO, LORENZO [ED.]. 1966. „Porphyrius secundum translationem quam fecit Boethius.“ In *Aristoteles Latinus I*, 6–7. Leiden, 5–31.

- MIRRA, ANTONIO [ED.]. 1929. *La poesia di Montecassino*. Napoli.
- MORSON, JOHN – COSTELLO, HILARY [EDS.]. 1970. *Guerric d'Igny: Sermons*. Paris.
- MÜLLER, LUCIAN [ED.]. 1879. *Phaedri Augusti liberti Fabulae Aesopiae*. Lipsiae.
- NOVÁK, JAN V. – NOVOTNÝ, VÁCLAV [EDS.]. 1905. *Kronika Zbraslavská. (Sbírka kronik a letopisů českých v překladech II.)* Přeložil J. V. Novák, úvodem a poznámkami doprovodil V. Novotný. Praha.
- ORBÁN, ÁRPÁD PÉTER [ED.]. 1992. *Vitae sanctae Katharinae 1*. Turnholti.
- PARTSCH, JOSEPH [ED.]. 1879. *Corippi Africani grammatici Libri qui supersunt*. Berlin.
- PEIPER, RUDOLFUS – RICHTER, GUSTAVUS [EDS.]. 1902. *L. Annaei Senecae tragoediae*. Lipsiae.
- RIBBECK, OTTO [ED.]. 1895. *P. Vergili Maronis Opera 1–4*. Lipsiae.
- RICHMOND, JOHN A. [ED.]. 1990. *P. Ovidi Nasonis ex Ponto libri quattuor*. Leipzig.
- RIPBERGER, ALBERT [ED.]. 1962. *Der pseudo-Hieronymus-Brief IX „Cogitis me“*. Ein erster marianischer Traktat des Mittelalters von Paschasius Radbert. (Spicilegium Friburgense. Texte zur Geschichte des kirchlichen Lebens, 9). Freiburg.
- REICHLING, DIETRICH [ED.]. 1893. *Das Doctrinale des Alexander de Villa Dei: mit Einleitung, Verzeichniss der Handschriften und Drucke, nebst Registern*. Berlin.
- REINDEL, KURT [ED.]. 1989. *Die Briefe des Petrus Damiani 3 (Nr. 91–150)*. München.
- ROSSBACH, OTTO [ED.]. 1896. *Epitomae libri II et P. Anni Flori fragmentum de Vergilio oratore an poeta*. Lipsiae.
- SHACKLETON BAILEY, DAVID R. [ED.]. 1995³. *Q. Horati Flacci opera*. Stutgardiae.
- SHACKLETON BAILEY, DAVID R. [ED.]. 1990. *M. Valerii Martialis Epigrammata*. Stutgardiae.
- SHACKLETON BAILEY, DAVID R. [ED.]. 1988. *M. Annaei Lucani De bello civili libri X*. Stutgardiae.
- VERDEYEN, PAUL – CEGLAR, STANISLAUS [EDS.]. 2005. *Guillelmi a Sancto Theodorico Meditationes devotissimae*. Turnholti.
- VERDEYEN, PAUL [ED.]. 2011. *Guillelmi a Sancto Theodorico Vita prima sancti Bernardi Claraevallensis abbatis: liber primus, accedunt libri II–V*. Turnhout.
- VIDMANOVÁ, ANEŽKA [ED.]. 1988. „Báseň *De omni statu mundi*“. *Listy filologické*, 111, 88–94.
- VIDMANOVÁ, ANEŽKA [ED.]. 1990. „Celkový stav světa“. In VIDMANOVÁ, ANEŽKA [ED.]. *Sestra Múza. Světská poezie latinského středověku*. Praha, 397–399, 544.
- DE VOGÜÉ, ADALBERT – NEUFVILLE, JEAN [EDS.]. 1972. *La règle de Saint Benoît*. Paris.
- VRBA, KARL FRANZ – ZYCHA, JOSEPH [EDS.]. 1913. „Augustinus: De natura et gratia liber unus.“ In *Sancti Augustini opera* 8, 1. Wien, 233–299.
- VUILLEMIN-DIEM, GUDRUN [ED.]. 1995. *Aristoteles Latinus XXV, 3: Metaphysica 2*. Leiden.
- WADDEL, CHRYSOGONUS [ED.]. 2007. *The Primitive Cistercian Breviary (Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Ms. Lat. oct. 402) with Variants from the Bernardine Cistercian Breviary*. Fribourg.
- WALTHER, HANS [ED.]. 1963–1967. *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung I–V. (Carmina medii aevi posterioris latina, II, 1–5.)* Göttingen.
- WEISSENBROUN, WILHELM – MÜLLER, MORITZ [EDS.]. 1932. *Titi Livi Ab urbe condita libri I–X*. Lipsiae.
- ZACHOVÁ, JANA [ED.]. 1998. *Chronicon Francisci Pragensis. Kronika Františka Pražského. (Fontes rerum Bohemicarum, Series nova I.)* Praha.

Literatura

- von ALBRECHT, MICHAEL. 1997. *A History of Roman Literature: From Livius Andronicus to Boethius: with Special Regard to Its Influence on World Literature 2*. Leiden.
- BERLIOZ, JACQUES et al. 1994. *Identifier sources et citations*. Turnhout.
- CARAVITA, ANDREA. 1870. *I codici e le arti a Monte Cassino 2: Appendice alla prima parte*. Monte Cassino.
- DINKOVA-BRUUN, GRETI. 2008. „Rewriting Scripture: Latin Biblical Versification in the Later Middle Ages.“ *Viator*, 39, 1, 263–285.
- HAMESSE, JACQUELINE. 1982. „Les florilèges philosophiques du XIIIe au XVe siècle.“ In *Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales. Définition, critique et exploitation. Actes du Colloque international de Louvain-la-Neuve 25–27 mai 1981*. Louvain-la-Neuve, 181–191.
- HLEDÍKOVÁ, ZDEŇKA. 2013. „Peter von Zittau: das Beispiel des Autographs einer schöpferischen Persönlichkeit des 14. Jahrhunderts und Möglichkeiten der Autographenatlanten.“ In GOLOB, NATASA [ED.]. *Medieval autograph manuscripts. Proceedings of the XVIIth Colloquium of the Comité International de Paléographie Latine, held in Ljubljana, 7–10 September 2010*. Turnhout, 163–180.
- KIENZLE, BEVERLY MAYNE. 2000. „The Twelfth-century Monastic Sermon.“ In KIENZLE, BEVERLY MAYNE [ED.]. *The Sermon*. (Typologie des sources du moyen âge occidental 81–83). Turnhout, 271–323.
- MRÁZ, MILAN. 1970. „Porfyriův Úvod k Aristotelovým Kategoriím.“ *Filozofický časopis*, 18, 971–987.
- NECHUTOVÁ, JANA. 2002. *Středověká latina*. Praha.
- NOVOTNÝ, VÁCLAV. 1905. „Úvod“. In NOVÁK, JAN V. – NOVOTNÝ, VÁCLAV [EDS.]. 1905. *Kronika Zbraslavská. (Sbírka kronik a letopisů českých v překladech II.)* Přeložil J. V. Novák, úvodem a poznámkami doprovodil V. Novotný. Praha, VII–LXXII.
- OHLY, FRIEDRICH. 1995. „Typologie als Denkform der Geschichtsbetrachtung“. In RUBERT, UWE – PEIL, DIETMAR. *Ohly, Friedrich: Ausgewählte und neue Schriften zur Literaturgeschichte und zur Bedeutungsforschung*. Stuttgart – Leipzig, 445–472.
- PABST, BERNHARD. 1994. „Peter von Zittau“. In *Prosimetrum. Tradition und Wandel einer Literaturform zwischen Spätantike und Spätmittelalter I–II. (Ordo. Studien zur Literatur und Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit 4, 2)*. Wien, 961–978.
- PRAŽÁK, ALBERT. 1938. „Peter von Zittau als Dichter“. *Slavische Rundschau* 6, 32–44.
- PUMPROVÁ, ANNA. 2006a. „Die Predigten Peters von Zittau. Wo, vor wem und von wem sind sie gepredigt worden?“ In NECHUTOVÁ, JANA – RADOVÁ, IRENA. *Laetae segetes. Griechische und Lateinische Studien an der Masaryk Universität und Universität Wien*. Brno, 98–110.
- PUMPROVÁ, ANNA. 2006b. „Sermones in festivitibus summis secundum ordinem Cisterciensem in capitulis faciendi. K formě dochování kázání Petra Žitavského.“ In KRMIČKOVÁ, HELENA – PUMPROVÁ, ANNA – STEHLÍKOVÁ, DANA – ŠVANDA, LIBOR. *Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové*. Brno, 241–252.
- PUMPROVÁ, ANNA. 2010. „Das Bild Heinrichs VII. in der Chronica Aulae regiae Peters von Zittau“. In PAULY, MICHEL – UHRMACHER, MARTIN – PETTIAU, HÉROLD [EDS.]. *Europäische Governance im Spätmittelalter. Heinrich VII. von Luxemburg und die großen Dynastien Europas. Gouvernance européenne au bas moyen âge. Henri VII de Luxembourg et l'Europe des grandes dynasties. Actes des 15es Journées lotharingiennes*,

- 14–17 octobre 2008. (*Publications de la Section historique de l'Institut grand-ducal 124, Publications du CLUDEM 27.*) Luxembourg, 181–200.
- PUMPROVÁ, ANNA. 2014. „Doleo super te. Literární kontext pláňtů nad smrtí Václava II.“ *Časopis Matice moravské* 133, 25–51.
- SCHRÖDER, EDWARD. 2010. „Ein niederrheinischer Contemptus mundi und seine Quelle.“ *Nachrichten von der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen. Phil.-hist. Kl. 1910.* Berlin, 335–374.
- SZÖVERFFY, JOSEF. 1965. *Die Annalen der Lateinischen Hymnendichtung II. Die lateinischen Hymnen vom Endes des 11. Jahrhunderts bis zum Ausgang des Mittelalters.* Berlin.
- ŠVÁB, MILOSLAV. 1978. „Latinské předkarlovske kroniky a listy Jindřicha z Isernie ve vztahu k antice“. In VARCL, LADISLAV ET AL. [EDS.]. *Antika a česká kultura.* Praha, 33–50.
- ŠVÁB, MILOSLAV. 1966. *Prology a epilog v české předhusitské literatuře.* Praha.
- THIRY, CLAUDE. 1978. *La plainte funèbre.* (Typologie des sources du moyen âge occidental, 30.) Turnhout.
- THÜRLEMANN, FELIX. 1974. *Der historische Diskurs bei Gregor von Tours. Topoi und Wirklichkeit (Geist und Werk der Zeiten, 39.)* Frankfurt am Mein.
- WALTHER, HANS. 1964. „Rota Fortunae im lateinischen Verssprichwort des Mittelalters.“ *Mittellateinisches Jahrbuch*, 1, 48–58.

anna.pumprova@osu.cz

RESUMÉ

The aim of the article was to examine the results of the existing research on the reception of the Bible and Antique as well as medieval authors in the text of the *Chronica Aulae regiae* and to point out the new findings that resulted from the preparation of a modern critical edition of this supreme work of the medieval Latin literature in Bohemia. It was demonstrated that the chronicle contains borrowings from foreign written sources in a much larger measure and from a wider range of texts than it had been supposed. The extent and frequency of using individual works may have taken various forms and differed from one source to another. The Bible, from which complete verses or their parts are received, is almost ubiquitous in the historiographical text; even some larger passages in the chronicle are densely permeated with Biblical quotes. When taking borrowings from the works of Roman poets, Peter of Zittau used individual verses (by Horace, Ovid, Cato, Boethius) as well as their parts (particularly by Vergil). But some of these authors also influenced his diction (especially Vergil and Ovid). As for the prosaic writers of Antique literature, Peter employed mainly sentences of philosophical nature (Aristotle, Porphyry, Seneca). There is only one place where the abbot of Zbraslav uses extensive passages from foreign works. It is the planctus of the *Aula regiae* for the death of its founder, which he stylizes in accordance with three selected models: *Sermones super Cantica canticorum* by Bernard of Clairvaux, *Aurora* by Peter Riga and *Poetria nova* by Geoffrey of Vinsauf. In the other parts of the chronicle, Peter of Zittau usually borrowed only individual sentences or their parts from medieval and Antique Christian literature. Especially the works by Gregory the Great, Augustine and Thomas Aquinas served this purpose, even though the chronicler probably knew these authors as well as Antique writers, except for the *Moralia in Iob*, only selectively, e.g. from florilegia. When composing rhythmometric passages, Peter of Zittau did not hesitate to use

verses or their parts that he knew from other poetic creations or from school; he modified them and inserted in his own rhymed hexameters. Varied extents and types of the quoted sentences, expressions and verses determined different functions in the new text. Generally, with a greater or smaller regard to their role in the original works, Peter of Zittau found appropriate words and formulations for his rendering of the depicted facts, events and emotions. In a number of cases, the chronicler used quotes from the Scripture or respected figures as a protective shield and by means of these authorities he supported his own perception of reality or clarified unexpected events. In many other places, the borrowings became part of the author's intellectual game with listeners or readers of his work, when these passages, put into a new context, enriched the reception of narration with various associations. In my view, this aspect of Peter of Zittau's text is a significant and yet unconsidered pillar of the artistic effect of his writing.

